

Dokument 7:1

(2015–2016)

Årsmelding til Stortinget
fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og
sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) for 2015

Til Stortinget

I henhold til lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (kontrolloven) § 8 nr. 2 avgir utvalget med dette melding til Stortinget om sin virksomhet i 2015.

Årsmeldingen er ugradert, jf. kontrolloven § 8 nr. 2. Hvorvidt informasjonen er sikkerhetsgradert skal etter sikkerhetsloven avgjøres av den som har utstedt informasjonen. Før meldingen avgis til Stortinget, sender utvalget de respektive delene av meldingsteksten til tjenestene for at de skal avklare om meldingen følger dette kravet. Tjenestene er også gitt anledning til å kontrollere at det ikke foreligger feil eller misforståelser i beskrivelsen av faktiske forhold.

Oslo, 17. mars 2016

Eldbjørg Løwer

Svein Grønnern

Trygve Harvold

Theo Koritzinsky

Øyvind Vaksdal

Håkon Haugli

Inger Marie Sunde

Henrik Magnusson

Innhold

	Side		Side
1. Om EOS-utvalgets virksomhet i 2015	7	4.9	Varsling ved opprettelse av mobilregulerte soner
1.1 Utvalgets mandat og sammensetning	7		15
1.2 Utført kontrollvirksomhet	8	4.10	Spørsmål om PSTs behandling av utvalgets klagesaker
1.3 Ekstern evaluering av EOS-utvalget	9		15
2. Saker tatt opp på bakgrunn av omtale i den offentlige debatten	9	4.11	Spørsmål om sikkerhetsgradering av informasjon der en klager er kjent med at vedkommende er i PSTs søkelys
2.1 Innledning	9		16
2.2 Påstander om falske basestasjoner	9	4.12	Klagesaker for utvalget
2.2.1 Bakgrunn	9		16
2.2.2 Utvalgets undersøkelse av PSTs bruk av falske basestasjoner	9	5. Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM)	17
2.2.3 PSTs etterforskingssak	10	5.1 Generelt om kontrollen	17
2.3 «Mysteriet Mathiesen»	10	5.2 Utvalgets arbeid med tilgang til Mimir	17
3. Utviklingstrekk og utfordringer i meldingsåret	10	5.3 Saksbehandlingstid i klareringssaker	17
4. POLITIETS SIKKERHETS-TJENESTE (PST)	11	5.4 Sikkerhetssamtaler	18
4.1 Generelt om kontrollen	11	5.5 Kontroll av positive klareringssaker der omspurte har utenlandsk nærstående	19
4.2 Kontrollen av PSTs behandling av opplysninger i arbeids- og etterretningsregisteret Smart	11	5.5.1 Innledning	19
4.2.1 Kort om kontrollen	11	5.5.2 Positive saker fra NSM	19
4.2.2 Manglende eller mangelfulle arbeidshypoteser	11	5.5.3 Positive saker fra Utenriksdepartementet	20
4.2.3 Oppfølging av grunnlaget for å behandle opplysninger om personer i Smart	12	5.5.4 Avslutning	20
4.2.4 Manglende grunnlag for å behandle opplysning om «meldere/tipsere»	12	5.6 Klagesaker for utvalget	20
4.2.5 Praksisendring for revurdering av opplysninger om positive kontakter	12	5.6.1 Innledning	20
4.2.6 Etterretningshendelse med omfattende e-postliste	12	5.6.2 Klagesak 1 og 2 – lang saksbehandlingstid	20
4.3 PSTs tilstedeværelse ved politiets husransaking	12	5.6.3 Klagesak 3 – manglende personhistorikk på nærstående	20
4.4 Funn av eldre, papirbasert arkivmateriale ved lokale PST-enheter	13	5.6.4 Klagesak 4 – Endring til ugunst for klageren, manglende oppfølging av innvilget innsyn, begrunnelseskravet og lang saksbehandlingstid	21
4.5 Behandling av etterretningsopplysninger i arkivsystemet DocuLive og arbeids- og etterretningsregisteret Smart	13	6. FORSVARETS SIKKERHETS-AVDELING (FSA)	22
4.6 Nye funn på P-området i PST-nett	14	6.1 Generelt om kontrollen	22
4.7 Informasjonsutveksling med nasjonale etater	14	6.2 Saksbehandlingstid i klareringssaker	22
4.7.1 Utveksling av informasjon med Kripos – etterlysing i Schengen	14	6.3 Behandling av personopplysninger i FSAs database for operativ aktivitet	23
4.7.2 Informasjonssystem (SIS)	14	7. ETTERRETNINGSTJENESTEN (E-TJENESTEN)	23
4.7.3 Samarbeid mellom PST og tollmyndighetene	15	7.1 Generelt om kontrollen	23
4.8 Norske personer registrert i liste sammenstilt av Counter Terrorism Group (CTG)	15	7.2 Særskilt melding om hjemmelsgrunnlaget for E-tjenestens overvåkingsvirksomhet	24
		7.3 Utvalgets innsyn i E-tjenesten	24
		7.4 Avviksmeldinger i E-tjenestens tekniske innsamling	25
		7.5 E-tjenestens sletterrutiner for operativ informasjon	25
		8. KONTROLL AV ANNEN EOS-TJENESTE	25
		8.1 Generelt om kontrollen	25

	Side
8.2 Utvalgets tilgang til FISBasis	26
9. EKSTERNE RELASJONER OG ADMINISTRATIVE FORHOLD	26
9.1 Utvalgets eksterne relasjoner	26
9.2 Administrative forhold	26
10. Forslag til endringer i regelverk	26
10.1 Utsatt innsyn	26

Vedlegg

Vedlegg 1 – Begrepsforklaringer	28
Vedlegg 2 – Møter, besøk og deltakelse på konferanser mv.	30
Vedlegg 3 – Kontrollloven	32
Vedlegg 4 – Kontrollinstruksen	34
Vedlegg 5 – Redegjørelse fra E-tjenesten – «Mysteriet Mathiesen»	37

Dokument 7:1

(2015–2016)

Årsmelding til Stortinget fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget)

Årsmelding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) for 2015

1. Om EOS-utvalgets virksomhet i 2015

1.1 Utvalgets mandat og sammensetning

EOS-utvalget er et permanent kontrollorgan, som har til oppgave å kontrollere norske virksomheter som utøver etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-tjeneste). Utvalgets mandat følger av kontrollloven og kontrollinstruksen.¹ Utvalgets kontroll gjelder bare EOS-tjeneste som utøves av offentlig myndighet, eller som er under styring av eller oppdrag fra offentlig myndighet, og som har relevans for problemstillinger knyttet til rikets sikkerhet.²

Formålet med kontrollen er i henhold til kontrollloven § 2 første ledd å:

- 1) klarlegge om og forebygge at det øves urett mot noen, herunder påse at det ikke nyttes mer inngripende midler enn det som er nødvendig etter forholdene, og at tjenestene respekterer menneskerettighetene,

- 2) påse at virksomheten ikke utilbørlig skader samfunnslivet, og
- 3) påse at virksomheten holdes innen rammen av lov, administrative eller militære direktiver og ulovfestet rett.

Utvalget skal i sin kontroll iaktta hensynet til rikets sikkerhet og forholdet til fremmede makter.³ Utvalget skal ikke søke et mer omfattende innsyn i graderte opplysninger enn det som er nødvendig ut fra kontrollformålene, og skal så vidt mulig ta hensyn til kildevernet og vern av informasjon mottatt fra utlandet.⁴ Kontrollen med enkeltsaker og operasjoner skal være etterfølgende, og kontrollen skal være til minst mulig ulempe for tjenestenes løpende operative virksomhet.⁵

Utvalget har syv medlemmer. Medlemmene velges for et tidsrom på inntil fem år av Stortinget i plenum etter innstilling fra Stortingets presidentskap.⁶ Det oppnevnes ikke varamedlemmer. Medlemmene kan gjenoppnevnes.

Utvalget er et uavhengig organ. Medlemmer av utvalget kan derfor ikke samtidig være stortingsrepresentanter. Utvalget har en bred sammensetning, der både ulike politisk bakgrunn og erfaring fra andre samfunnsområder er representert. Utvalgets medlemmer og ansatte i sekretariatet må ha sikkerhetsklarering og autorisasjon for høyeste nivå både na-

1. Lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (kontrollloven) og instruks nr. 4295 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (kontrollinstruksen), fastsatt ved stortingsvedtak 30. mai 1995. Lov og instruks ble sist endret i juli 2013.

2. Det er bestemmelser som viser til kontrollloven i lov 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhet (sikkerhetsloven) § 30, lov 20. mars 1998 nr. 11 om Etterretningstjenesten (e-loven) § 6, instruks 29. april 2010 nr. 695 om sikkerhetstjeneste i Forsvaret § 14 og lov 28. mai 2010 nr. 16 om behandling av opplysninger i politi og påtalemyndigheten (politiregisterloven).

3. Jf. kontrollloven § 2 andre ledd.

4. Jf. kontrollinstruksen § 5 første ledd. Av kontrollinstruksen § 6 fremgår det at utvalget kan fatte bindende avgjørelse om innsynsretten og om kontrollens utstrekning. Eventuell protest skal inntas i årsmeldingen, og det vil da være opp til Stortinget å mene noe om tvisten, etter at innsyn er gitt som anmodet (ingen oppsettende virkning). I 1999 vedtok Stortinget ved plenarvedtak at det skulle gjelde en særskilt prosedyre for tvist om innsyn i Etterretningstjenestens dokumenter.

5. Jf. kontrollinstruksen §§ 4 og 7.

6. Jf. kontrollinstruksen § 1 første ledd.

sjonalt og etter traktat Norge er tilsluttet.⁷ Det vil si sikkerhetsklarering og autorisasjon for henholdsvis

STRENGT HEMMELIG og COSMIC TOP SECRET. Under følger en oversikt over utvalgets sammensetning og medlemmenes funksjonsperioder:

7. Jf. kontrollinstruksen § 1 andre ledd.

Eldbjørg Løwer, Kongsberg, leder
Svein Grønnern, Oslo, nestleder
Trygve Harvold, Oslo
Theo Koritzinsky, Oslo
Håkon Haugli, Oslo
Øyvind Vaksdal, Karmøy
Inger Marie Sunde, Bærum

1. juli 2011 – 30. juni 2019
13. juni 1996 – 30. juni 2016
7. november 2003 – 30. juni 2016
24. mai 2007 – 30. juni 2019
1. januar 2014 – 30. juni 2016
1. januar 2014 – 30. juni 2016
1. juli 2014 – 30. juni 2019

Av dagens syv medlemmer har fem ulike partipolitisk bakgrunn. Det bidrar til å styrke utvalgets politiske legitimitet. Vervet som utvalgsmedlem opptar opp mot 20 prosent av en full stilling. Utvalgsleder arbeider i opp mot 30 prosent av en full stilling.

Utvalget støttes av et sekretariat, som for tiden består av elleve personer. Ved utgangen av 2015 bestod sekretariatet av sekretariatsleder, som er jurist, seks juridiske saksbehandlere, én samfunnsviter, én teknolog og to administrativt ansatte. Den økte kapasiteten i sekretariatet har ikke fullt ut kunnet bli utnyttet i tråd med intensjonene, på grunn av lang saksbehandlingstid i de nyansattes klareringssaker og permisjoner. Teknologen vil først være på plass i andre halvår 2016. Den lange saksbehandlingstiden hos NSM i klareringssakene for sekretariatets ansatte, har vært et problem for utvalget.

1.2 Utført kontrollvirksomhet

⁸Utvalgets kontrollvirksomhet utøves i hovedsak ved at utvalget gjennomfører anmeldte inspeksjoner i EOS-tjenestene. Kontrollinstruksen krever at utvalget gjennomfører minst 23 inspeksjoner hvert år. I meldingsåret har utvalget gjennomført 25 inspeksjoner. Politiets sikkerhetstjeneste (PST) er innsisert 10 ganger, Etterretningstjenesten (E-tjenesten) 5 ganger, Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) 4 ganger og Forsvarets sikkerhetsavdeling (FSA) 3 ganger. Personellsikkerhetstjenesten i Forsvarsdepartementet, personellsikkerhetstjenesten i Nasjonal kommunikasjonssmyndighet og etterretnings- og sikkerhetsfunksjoner i Marinejegerkommandoen er også innsisert.

Utvalget deler sine inspeksjoner i to deler. I den ene delen utfører utvalgets medlemmer stikkprøvekontroll mv. i EOS-tjenestenes systemer, blant annet ved at det gjennomføres fritekstsøk. I den andre delen av inspeksjonen får utvalget en orientering om den løpende virksomheten i tjenestene og om spesielle temaer og saker som utvalget på forhånd har bedt om. Dette gir utvalget anledning til å stille tjenestene alle de spørsmål det finner relevante. For å spisse ut-

valgets kontroll, forbereder sekretariatet inspeksjonene i tjenestene. Gjennomføringen av inspeksjonen avtales i møter mellom utvalgets kontaktpersoner i tjenestene og sekretariatet, og bekreftes deretter i et inspeksjonsbrev i forkant av inspeksjonen.

I meldingsåret har utvalget lagt stor vekt på å gjennomføre stadig mer målrettede og omfattende inspeksjoner. Det er ikke gjennomført helt uanmeldte inspeksjoner, men de regulære inspeksjonene inneholder regelmessig betydelige uanmeldte elementer. Utvalget kan i all hovedsak gjennomføre kontrollen direkte i tjenestenes elektroniske systemer. Dette innebærer at de konkrete kontrollpunktene ikke er kjent for tjenestene i forkant av eller under inspeksjonen. Tjenestene blir først oppmerksomme på dette i etterkant av inspeksjonen når utvalget eventuelt retter skriftlige henvendelser til tjenestene. De aller fleste av inspeksjonene i 2015 ga grunnlag for oppfølging fra utvalgets side.

I 2015 opprettet utvalget 37 saker av eget tiltak, mot 39 saker i 2014. Sakene utvalget har tatt opp av eget tiltak er hovedsakelig oppfølging av funn fra utvalgets inspeksjoner.

Utvalget undersøker klager fra enkeltpersoner og organisasjoner. Det kom inn 23 klager på EOS-tjenestene i 2015, mot 26 klager i 2014. Utvalget prioriterer klagesaksbehandlingen, og bruker mye ressurser på den. Enkelte av klagen har vært rettet mot flere av EOS-tjenestene samtidig. Utvalget har på formelt grunnlag avvist noen klagesaker, blant annet under henvisning til at forholdet faller utenfor utvalgets kontrollområde. Klager og henvendelser som faller innenfor utvalgets kontrollområde undersøkes i den eller de tjenester som klagen retter seg mot. Dersom utvalget finner grunn til det, undersøker det klager i flere tjenester enn den tjenesten klagen er rettet mot. Utvalget praktiserer generelt sett en lav terskel for å behandle klagesaker.

Utvalget har i 2015 hatt 19 interne arbeidsmøter. I disse møtene drøfter utvalget planlagte og gjennomførte inspeksjoner, samt behandler klagesaker og saker tatt opp av eget tiltak.

8. Jf. kontrollinstruksen § 11 nr. 2.

EOS-tjenestene har gjennomgående vist forståelse for utvalgets kontroll også i 2015. Erfaringene har vist at kontrollen bidrar til å sikre enkeltindividets rettssikkerhet – og til å skape tillit i befolkningen til at tjenestene opererer innenfor sine rettslige rammer.

1.3 Ekstern evaluering av EOS-utvalget

Som redegjort for i tidligere årsmeldinger foreslo utvalget i 2013 en ekstern og fremtidsrettet evaluering av sin virksomhet. Bakgrunnen var at utvalget over tid registrerte en utvikling innenfor EOS-feltet med konsekvenser for utvalgets lovpålagte kontrolloppgaver.

Stortingets presidentskap nedsatte 27. mars 2014 et utvalg ledet av daværende førstelagmann Bjørn Solbakken, som skulle evaluere EOS-utvalgets virksomhet og rammebetingelser. Ved lov 13. februar 2015 nr. 10 om utvalget for evaluering av EOS-utvalget, ble EOS-utvalget fritatt fra sin taushetsplikt overfor evalueringsutvalget. På denne bakgrunn har utvalget tilrettelagt for evalueringsutvalgets arbeid og tilveiebrakt etterspurt informasjon. Evalueringsutvalget har hatt full tilgang til EOS-utvalgets fysiske og elektroniske arkiv. Evalueringsutvalget har gjennomført samtaler med utvalgets medlemmer, både samlet og enkeltvis, samt med EOS-utvalgets sekretariat og teknisk sakkyndig.

2. Saker tatt opp på bakgrunn av omtale i den offentlige debatten

2.1 Innledning

Det følger av kontrollloven § 3 andre ledd at utvalget av eget tiltak skal ta opp alle saker og forhold som det ut fra formålet finner riktig å behandle, og særlig slike som har vært offentlig kritisert. Utvalget har på denne bakgrunn undersøkt enkelte saker som har vært omtalt i den offentlige debatten.

2.2 Påstander om falske basestasjoner

2.2.1 Bakgrunn

Aftenposten publiserte 12. desember 2014 en artikkel med påstander om at det i sentrale deler av Oslo befinner seg falske basestasjoner som kan benyttes til overvåking. PST opprettet etterforskingssak 14. desember 2014. Formålet med etterforskingssaken var å avklare om Aftenpostens materiale viste at det var pågått ulovlig etterretningsvirksomhet til fordel for fremmed stat ved bruk av falske basestasjoner i Oslo sentrum. Justis- og beredskapsministeren redegjorde 7. januar 2015 for saken i Stortinget. PST henla etterforskingssaken 2. juli 2015 med følgende konklusjon:

«Etterforskningen har omfattet innhenting, gjennomgang og analyse av Aftenpostens målinger, eksterne sikkerhetsselskapers målinger og egne målinger, foretatt på sentrale steder i Oslo-området. ... Etterforskningen er sluttført og konklusjonen på arbeidet er at det ikke finnes bevis for bruk av falske basestasjoner eller IMSI-fangere i grunnlagsmaterialet som er innhentet i anledning etterforskningen».

Saken skapte stor offentlige debatt, og det ble reist spørsmål om den påståtte overvåkingen kan ha vært utført av, eller vært gjort under beskyttelse av PST. På denne bakgrunn har utvalget foretatt undersøkelser i EOS-tjenestene. Formålet med utvalgets kontroll er blant annet å påse at EOS-tjenestenes virksomhet holdes innenfor rammen av lov. At PST ikke benytter tvangsmidler, herunder falske basestasjoner, uten rettslig kontroll i for- eller etterkant, er et sentralt kontrollpunkt for utvalget i dets løpende kontroll av PST. Dette har også vært utvalgets hovedoppgave i denne saken.

2.2.2 Utvalgets undersøkelse av PSTs bruk av falske basestasjoner

Utvalget har gjennomført undersøkelser i PST, E-tjenesten, NSM og Nasjonal kommunikasjonsmyndighet (Nkom). Myndighetene har gitt detaljerte muntlige redegjørelser, og utvalget har gjennomgått deres systemer. Det er holdt egne møter mellom PST og utvalgets sekretariat og teknisk sakkyndig, med gjennomgang av tekniske detaljer i PSTs arbeid.

På forespørsel fra utvalget har PST tidligere orientert om tjenestens bruk av IMSI-catching som metode. I forbindelse med denne saken har utvalget bedt om og fått en oppdatert og grundig redegjørelse for tjenestens bruk av IMSI-catchere. Utvalget fikk samtidig en oversikt over tjenestens bruk av dette utstyret og inpsierte det fysisk, sammen med teknisk sakkyndig.

PST har fremhevet at informasjon som tjenesten fikk gjennom samarbeidet med teleselskapene var av vesentlig betydning for konklusjonen i etterforskingssaken. Siden dette er informasjon som ikke er blitt delt med allmennheten, har utvalget også gjennomført to møter med teleselskapene. Utvalget har også hatt ett møte med en representant fra miljøet som har bistått Aftenposten, etter ønske fra vedkommende.

Utvalgets undersøkelse har ikke avdekket at PST har benyttet falske basestasjoner i Oslo sentrum på ulovlig vis. Det er heller ikke avdekket at PST, uttrykkelig eller stilltiende, har akseptert at slike metoder er benyttet av andre aktører.

Som ledd i sin kontroll av PSTs tvangsmiddelbruk vil utvalget fortsette å kontrollere PSTs bruk av IMSI-catching.

2.2.3 PSTs etterforskingssak

I lys av offentlighetens interesse for saken, sett i sammenheng med utvalgets formål om å påse at «virksomheten ikke utilbørlig skader samfunnslivet», jf. kontrollloven § 2, fant utvalget grunn til å benytte sin teknisk sakkyndige til å gjennomgå materialet som lå til grunn for PSTs henleggelse av etterforskingssaken 2. juli 2015. Utvalgets teknisk sakkyndige har nedlagt et betydelig arbeid i gjennomgangen av sakens dokumenter. Det ble ikke identifisert forhold som har gitt grunn for utvalget til å kritisere PSTs tekniske grunnlag for beslutningen om henleggelse av saken.

Etter dette avsluttet utvalget sin behandling av saken uten kritikk av PST.

Det vises også til avsnitt 4.9 om varsling ved opprettelse av mobilregulerte soner.

2.3 «Mysteriet Mathiesen»

Den 1. april 2015 skrev Dagens Næringsliv (DN) en artikkel om «Mysteriet Mathiesen». I artikkelen vises det blant annet til at det i 1988 ble gjort funn av en direkte telefonkabel til etterretningssjefens tjenestebolig fra ingeniør Asbjørn Mathiesens kjeller. Videre fremgikk det av artikkelen at Mathiesen i 40 år administrerte telefonavlytting for E-tjenesten. Mathiesen skal også ha hatt linje fra forsvarssjefens bolig til sin kjeller, og han skal ha hatt mulighet til å lytte på «Det grønne nettet» fra sin egen bolig.

I Lund-rapporten⁹ omtales det ovennevnte i punkt 13.6.1, 14.2.1.4 og 14.2.1.5. I rapporten karakteriseres det som «urovekkende» at det var trukket en egen linje fra etterretningssjefens bolig til Mathiesens bolig, uten at dette var kjent for etterretningssjefen. Det fremgår imidlertid ikke av rapporten noen detaljer om hvorfor Mathiesen hadde disse avlyttingsmulighetene og hvem som eventuelt visste om eller initierte dette. Lund-rapporten ble behandlet av Stortinget 16. juni 1997.

I brev 7. mai 2015 til Stortingets presidentskap opplyste utvalget at det etter en helhetsvurdering hadde kommet til at utvalget ikke av eget tiltak ville foreta en undersøkelse av de forholdene DN omtaler i sine artikler. Det ble uttrykt at nye opplysninger i saken ville kunne endre utvalgets standpunkt. Samtidig uttrykte utvalget at dersom Stortinget fatter et plenarvedtak som pålegger utvalget å undersøke saken¹⁰, vil utvalget selvsagt følge Stortingets pålegg, og be om de nødvendige ressurser til å kunne foreta undersøkelsen. Utvalget har ikke mottatt noen tilbakemelding fra Stortinget i saken.

I ettertid gjorde E-tjenesten utvalget muntlig oppmerksom på at tjenesten hadde igangsatt visse undersøkelser internt, i tilfelle utvalget vil undersøke saken nærmere. Det ble også opplyst at tjenesten mente at kabeltrekkene i kjelleren til Mathiesen kunne ha en legitim forklaring. På denne bakgrunn ble E-tjenesten bedt om å redegjøre for dette skriftlig. I vedlegg 5 følger E-tjenestens redegjørelse. Utvalget har ikke gjennomført egne undersøkelser knyttet til E-tjenestens redegjørelse eller saken for øvrig.

3. Utviklingstrekk og utfordringer i meldingsåret

Utvalget har i tidligere årsmeldinger vist til noen nasjonale, internasjonale og teknologiske utviklingstrekk for EOS-tjenestene og kontrollen med disse. Flere av disse utviklingstrekkene har vært tydelige også i 2015.

EOS-tjenestene peker i sine åpne trusselvurderinger på at de står overfor et sammensatt og komplekst trusselbilde. Stadig mer teknologisk avanserte systemer gjør informasjonsinnhenting og analyse enklere. Det gir tjenestene nye muligheter til å løse sine oppgaver, men stiller samtidig store krav til håndteringen av informasjonen og påvirker kontrollmulighetene. Økt internasjonal mobilitet reiser flere problemstillinger om tilknytning, statsborgerskap og oppholdssted. Mens det for tjenestenes inndeling og ansvarsfordeling er forutsatt et skille mellom virksomhet i Norge og utlandet, er dette krevende i praksis.

Utvalget har gjennom 2015 fulgt den internasjonale debatten om hvordan demokratisk kontroll av internasjonalt sikkerhets- og etterretningsarbeid kan utformes. Det er en prinsipiell utfordring at samarbeidet mellom tjenester er grenseoverskridende, mens kontrollen er nasjonal. Som følge av utvalgets interesse for denne problemstillingen, har det over lengre tid samarbeidet med Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), som i meldingsåret har resultert i utgivelse av boken *Making International Intelligence Cooperation Accountable*. Boken, som er skrevet av Hans Born, Ian Leigh og Aidan Wills, ble til blant annet gjennom EOS-utvalgets bidrag og lansert i Oslo. Interessen for grenseoverskridende samarbeid på kontrollområdet er noe økende, også i Europarådet og i EU. I møter med andre lands kontrollorganer har temaet vært diskutert, og utvalget ønsker å vurdere muligheten for å kunne samordne en kontrollundersøkelse innenfor dagens regelverk – det vil si at flere lands kontrollorganer undersøker det samme temaet. Selv om samordningen av en slik undersøkelse må skje på ugradert nivå, vil den kunne gi relevant erfaring om både kontrollmetodikk og hvilke forutsetninger som må

9. Dokument nr. 15 (1995–1996) Rapport til Stortinget som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere (Lund-rapporten).

10. Jf. kontrollloven § 1 tredje ledd.

være til stede for at fremtidig grenseoverskridende kontroll av internasjonalt sikkerhets- og etterretningsarbeid skal kunne finne sted.

Nasjonale, internasjonale og teknologiske utviklingstrekk reiser en rekke spørsmål om EOS-tjenestenes metodebruk. Utvalget har løpende søkt å tilpasse kontrollen til utviklingen, men har sett at det parallelt bør gjennomføres en evaluering av om utvalget og dets kontroll er rustet for fremtidens utfordringer. Utvalget mener at nedsettelsen av Evalueringsutvalget er av vesentlig betydning for å sikre en fortsatt reell og tillitskapende kontroll av EOS-tjenestene. I meldingsåret har sjef for E-tjenesten påpekt at tjenesten mener det er behov for digitalt grenseforsvar¹¹. Digitalt sårbarhetsutvalg¹² foreslo at en offentlig debatt om dette forberedes gjennom en Norsk offentlig utredning (NOU).¹³ En eventuell lovfesting av metoden må bære i seg vurderinger av hvordan denne skal kontrolleres av EOS-utvalget. EOS-utvalget gjennomfører legalitetskontroll basert på det til enhver tid gjeldende regelverket. Utvidede metoder og hjemler for EOS-tjenestene må følges av forsterkede mekanismer for demokratisk kontroll. Utvalget er opptatt av at hjemlene for inngrep er tilstrekkelig klare til å kunne fastslå om tjenestene utfører sin virksomhet i tråd med lovgivers vilje.

Som redegjort for i avsnitt 7.4 rapporterer E-tjenesten rutinemessig til utvalget om avvik i sitt tekniske innsamlingssystem. Utvalget vil i 2016 vurdere om det for utvalget er hensiktsmessig at lignende rutiner innføres i andre EOS-tjenester og innlede dialog med tjenestene om dette.

I utvalgets første årsmelding til Stortinget ble det beskrevet at en hovedoppgave var å få best mulig innsikt i EOS-tjenestenes gjøremål. Når utvalget med dette avleverer sin tjuende årsmelding til Stortinget, kan det se tilbake på en betydelig utvikling både i utvalgets kunnskap om tjenestene og kontrollmulighetene.

4. POLITIETS SIKKERHETS-TJENESTE (PST)

4.1 Generelt om kontrollen

I 2015 har utvalget gjennomført 6 inspeksjoner i Den sentrale enhet (DSE). Utvalget har videre gjennomført inspeksjoner av PST-enhetene i politidistrik-

tene Asker og Bærum, Helgeland, Hordaland og Sogn og Fjordane.

I inspeksjonene i tjenesten kontrollerer utvalget særlig følgende:

- Tjenestens systemer.
- Tjenestens nye og avsluttede forebyggende saker (f-saker) og etterforskingssaker (e-saker). Hvert halvår kontrolleres alle løpende f- og e-saker.
- Tjenestens bruk av skjulte tvangsmidler (for eksempel telefonavlytting).
- Tjenestens utveksling av informasjon med innenlandske og utenlandske samarbeidspartnere.

Under inspeksjonene blir utvalget regelmessig orientert om PSTs løpende virksomhet, blant annet om tjenestens nye f- og e-saker, om PSTs trusselvurderinger og om tjenestens samarbeid med andre EOS-tjenester, spesielt E-tjenesten.

Utvalget har også i 2015 hatt oppmerksomhet rettet mot samarbeidet mellom PST og E-tjenesten, særlig knyttet til samarbeidssaker og informasjonsutveksling tjenestene imellom. Utvalget har gjennomført en inspeksjon av Felles kontraterrorsenter (FKTS). I 2016 vil utvalget fortsette sin kontroll av dette samarbeidet, herunder samarbeidet som finner sted i FKTS.

4.2 Kontrollen av PSTs behandling av opplysninger i arbeids- og etterretningsregisteret Smart

4.2.1 Kort om kontrollen

En sentral del av utvalgets inspeksjoner i PST er kontrollen med tjenestens elektroniske systemer, spesielt tjenestens arbeids- og etterretningsregister, Smart. Utvalget tar regelmessig en rekke stikkprøver av om registrerte opplysninger oppfyller kravene i politiregisterloven og politiregisterforskriften til opplysningenes formålsbestemthet, nødvendighet, relevans og kvalitet. Utvalget undersøker om behandlingen av opplysninger om enkeltpersoner begrunnes i en arbeidshypotese ved førstegangsregistrering, at opplysninger ikke behandles lenger enn det som er nødvendig for formålet med behandlingen, og at opplysninger som ikke lenger er nødvendige og relevante for tjenestens oppgaveløsning blir slettet fra systemet.

4.2.2 Manglende eller mangelfulle arbeidshypoteser

Utvalget har påpekt tilfeller av manglende eller mangelfulle arbeidshypoteser. På denne bakgrunn utarbeidet tjenesten nye arbeidshypoteser, som viser grunnlaget for hvorfor PST anser at det fortsatt er

11. NOU 2015:13 Digital sårbarhet – sikkert samfunn side 259: «For å kunne oppdage, varsle og håndtere utenlandske trusler som terror, spionasje og digitale angrep trengs det ifølge Etterretningstjenesten å kunne følge med på relevant Internett-trafikk som går via kabler».

12. NOU 2015:13 Digital sårbarhet – sikkert samfunn.

13. Forsvarsdepartementet nedsatte 24. februar 2016 et utvalg som skal se på problemstillinger rundt tilgang til å hente informasjon fra tele- og datatrafikken inn og ut av Norge.

nødvendig og relevant å behandle informasjon om personene. Dette er positivt.

4.2.3 Oppfølging av grunnlaget for å behandle opplysninger om personer i Smart

I ett tilfelle registrerte PST opplysninger om en person etter den såkalte firemånedersregelen¹⁴. Det vil si at opplysningenes nødvendighet og relevans for tjenestens oppgaveløsning skulle ha vært avklart innenfor en periode på fire måneder. Det gikk snaue fem år etter registreringen fant sted, før PST fulgte opp registreringen. Utvalget kritiserte PST for dette.

Utvalget har i andre tilfeller sett at PST i for liten grad har fulgt opp kravet om at opplysninger ikke skal behandles lenger enn det som er nødvendig for formålet med behandlingen. Det vil si at tjenesten ikke har arbeidet aktivt nok til å kunne foreta en vurdering av om det er legitimt med fortsatt registrering av opplysninger om en person.

4.2.4 Manglende grunnlag for å behandle opplysning om «meldere/tipsere»

I årsmeldingen for 2014¹⁵ orienterte utvalget om at det hadde tatt opp flere saker der PST registrerte opplysninger om personer kategorisert som «meldere/tipsere», uten at personene selv hadde vært i direkte kontakt med tjenesten.

Utvalget har fulgt opp problemstillingen i 2015. På bakgrunn av utvalgets merknad om at notoritetshensyn ikke alene gir grunnlag for behandlingen av opplysninger om en «melder/tipsere» som PST ikke selv har hatt kontakt med, meldte tjenesten tilbake at den arbeider med å sikre notoritet på andre måter enn ved registrering av opplysninger om disse personene i Smart. Utvalget vil holde seg orientert om dette arbeidet.

4.2.5 Praksisendring for revurdering av opplysninger om positive kontakter

Utvalget har tidligere vært uenig i PSTs praktisering av et unntak fra kravet om femårsvurdering av opplysninger for visse personkategorier¹⁶. Dette har blant annet omfattet opplysninger om såkalte positive kontakter for PST.

På bakgrunn av utvalgets merknader, har PST i 2015 meddelt til utvalget at tjenesten vil endre sin tekniske løsning, slik at det blir foretatt femårsvurdering også for disse. Utvalget er tilfreds med dette.

PST har videre orientert utvalget om at tjenesten, på bakgrunn av utvalgets merknader, har gjennomgått opplysningene om alle sine kontakter. Gjennom-

gangen resulterte i en vesentlig reduksjon av antall personer med kontaktstatus i Smart. Utvalget er fornøyd med gjennomgangen.

4.2.6 Etterretningshendelse med omfattende e-postliste

Utvalget har tidligere kritisert tjenesten for behandling av telefonlister med personopplysninger om en rekke personer i tjenestens systemer, uten at det har vært foretatt noen individuell vurdering før behandling av opplysningene i Smart har funnet sted.

I 2015 ba utvalget PST om å redegjøre for det rettslige grunnlaget for å behandle flere hundre e-postadresser i en etterretningshendelse i Smart. En rekke av e-postadressene kunne umiddelbart knyttes til norske enkeltpersoner. På bakgrunn av tjenestens svar, bemerket utvalget at det ikke kunne se at det var foretatt noen individuell vurdering før behandlingen av e-postopplysningene fant sted. Opplysningene var dermed behandlet i strid med regelverket¹⁷. Utvalget uttalte at det er uheldig at PST over en periode på over fem år behandlet e-postopplysninger som umiddelbart kan knyttes til enkeltpersoner, uten at vilkårene for behandling har vært til stede. E-postlisten ble slettet av PST.

4.3 PSTs tilstedeværelse ved politiets husransaking

Ved gjennomgangen av en forebyggende sak i PST så utvalget at tjenestepersoner fra PST hadde vært til stede under det ordinære politiets husransaking. I PSTs forebyggende sak mot personen befant det seg fotografier som stammet fra husransakingen.

Det er forbudt med hemmelig ransaking i private hjem i det forebyggende sporet. Dette følger av Grunnloven § 102, jf. politiloven § 17d andre ledd siste punktum. Utvalget tok derfor PSTs involvering i det ordinære politiets husransaking og besøket, opp med tjenesten.

PST forklarte at tjenesten hadde spanet på vedkommende. På bakgrunn av et tips fra PST, pågrep det ordinære politiet vedkommende og besluttet å ransake personens bopel. PST ble varslet om politiets pågrep og ransaking, fordi politiet var klar over PSTs bekymring for vedkommende. Ifølge tjenesten «var det naturlig at PST var til stede under ransakingen ... som observatør og støttepunkt». Tjenesten opplyste videre at den ikke tok noe beslag under ransakingen, men at tjenesten ble gitt en kopi av speilede data fra besøket, for selvstendig gjennomgang, da materialet også kunne være av betydning for PST.

I sin avsluttende uttalelse til PST bemerket utvalget at tjenesten har et selvstendig ansvar for ikke å

14. Politiregisterloven § 65, om tidsbegrenset unntak fra kravene til formålsbestemthet, nødvendighet og relevans.

15. Årsmelding 2014 avsnitt 3.3.1.

16. Årsmelding 2014 avsnitt 3.3.1.

17. Jf. den dagjeldende PST-instruksen §§ 13 og 14 (nå politiregisterloven §§ 64 og 6).

anmode om opplysninger som tjenesten selv ikke lovlig kan innhente, og at også samarbeidet med politiet må innrettes etter dette. Utvalget uttalte videre:

«Utvalget har ingen opplysninger om hvordan ransakingen foregikk i praksis, eller hva PSTs-tjenestemenn foretok seg der, og hvorvidt det ordinære politiet gjennomførte ransaking også med PST-formål for øyet. Faktum er likevel at PST har fått materiale som tjenesten ikke ville kunne fått på eget rettsgrunnlag i den forebyggende saken.

Selv om PST kan motta overskuddsinformasjon fra det ordinære politiet, mener utvalget at det kan være problematisk at PST selv har vært til stede under ransakingen der den angivelige overskuddsinformasjonen ble innhentet. Ettersom PST var til stede, kan ikke utvalget utelukke at politiet så hen til PSTs informasjonsbehov under ransakingen, og dermed sikret opplysninger som PST ikke selv har hjemmel for å innhente i forebyggende øyemed.

Utvalget mener at sammenkoblingen mellom det ordinære politiets metodebruk i etterforskingssaken, PSTs tilstedeværelse under ransakingen og etterfølgende informasjonsutveksling fra politiet til PST om beslag i saken, gjør utvalgets kontroll med lovligheten av PSTs handlinger krevende.»

Utvalget kunne ikke se noen dokumentasjon som sikret notoritet rundt anmodningene fra det ordinære politiet til PST om bistand til ransaking og gjennomgang av beslaget, eller at det fremgikk av politiets dokumenter at beslaget hadde vært til analyse hos PST, og at deler av beslaget (speilkopi) ble overført til tjenesten som overskuddsinformasjon. PST erkjente at det burde ha vært notoritet på bistandsanmodningen fra det ordinære politiet, og at tjenesten kunne ha bidratt til at dette var på plass. Sjef PST sendte på denne bakgrunn ut et informasjonsnotat til alle de lokale PST-enhetene for å sikre bedre og ensartet praksis i fremtiden. Utvalget ser positivt på dette.

Avslutningsvis uttalte utvalget følgende til PST:

«Utvalget vil bemerke at det er viktig at samarbeidet med politiet innrettes slik at ikke regelverket for PST omgås. En gjennomføring av hemmelig ransaking i et privat hjem fra PSTs side i forebyggende øyemed ved hjelp av ordinært politi, vil være prinsipielt sett meget uheldig. Dette understreker viktigheten av god notoritet ved samarbeid av den karakter som er utført i denne saken.»

4.4 Funn av eldre, papirbasert arkivmateriale ved lokale PST-enheter

Under en inspeksjon av en lokal PST-enhet i 2015 gjennomgikk utvalget det fysiske arkivet til enheten. Gjennomgangen viste at det var mye materiale som var oppbevart i (og utenfor) hvelvet, som ikke syntes å ha faglig relevans for tjenesten i dag og som skulle ha vært avlevert til DSE og/eller makulert. Utvalget har ikke de senere årene sett eldre arkivmate-

riale av et så stort omfang. Utvalget kritiserte manglende rutiner hos PST-enheten for arkivering, avlevering og makulering av eldre arkivmateriale. DSE fulgte opp saken overfor distriktet, og tok opp temaet med alle politidistriktene på generelt grunnlag.

På bakgrunn av de funnene utvalget har gjort av eldre arkivmateriale de siste årene, ba utvalget PST om en generell redegjørelse for hva slags eldre arkivmateriale tjenesten mener den kan oppbevare. PST ga utvalget en omfattende og nyttig redegjørelse for avlevering av arkivmateriale fra PST til Riksarkivet. Tjenesten opplyste blant annet at DSE har innhentet arkivmateriale fra lokale enheter for perioden før 31. desember 1994. Det skal ikke være noe behov for lokale papirarkiver fra 1. januar 2010 og frem til i dag, fordi saksbehandlingssystemet da ble fullelektronisk. Utvalget tok redegjørelsen til orientering.

4.5 Behandling av etterretningsopplysninger i arkivsystemet DocuLive og arbeids- og etterretningsregisteret Smart

Registrering av person- og etterretningsopplysninger i arkivsystemet DocuLive reiser særlige problemstillinger i relasjon til kravene til behandling av opplysninger i politiregisterloven. Kontroll- og konstitusjonskomiteen delte i sin innstilling til årsmeldingen for 2014¹⁸ utvalgets oppfatning av at personopplysninger som tjenesten innhenter bør legges inn i Smart. Komiteen ba Justis- og beredskapsdepartementet om å avklare forholdet mellom arkivlovens oppbevaringsplikt og sletteregele etter politiregisterloven.

PST har i 2015 redegjort nærmere for utvalget om forholdet mellom arkivlovens oppbevaringsplikt og sletteregele i politiregisterloven. Utvalget har også mottatt kopi av et brev fra PST til Justis- og beredskapsdepartementet, samt kopi av et brev fra PST til Riksarkivet om det samme temaet. Utvalgets interesse for saken har bidratt til at det nå vil bli gjort viktige avklaringer.

PST «forstår det rettslige utgangspunktet slik at den praktiske hovedregelen for PST hva gjelder sletting etter politiregisterloven, som for politiet for øvrig, vil være at sletting skjer i form av arkivering», uavhengig av hvor opplysningene registreres fra starten av, i DocuLive eller i Smart. PST er innforstått med at personopplysninger som skal slettes etter politiregisterloven, men oppbevares etter arkivloven, ikke skal være tilgjengelig for etterretningsformål, og opplyste at tjenesten derfor ville ta kontakt med Riksarkivet og Justisdepartementet for å diskutere mulige praktiske løsninger.

18. Innst. 289 S (2014–2015) kapittel 2 Komiteens merknader side 19

En gjenstående utfordring er implementering av et tilfredsstillende regime for sperring¹⁹ av opplysninger som ikke lenger skal være tilgjengelig for etterretningsformål eller operativ virksomhet.²⁰ Det er fortsatt uklart hvordan og når sperring, arkivering og eventuell avlevering til Riksarkivet skal skje, rutiner for de ulike slettemetodene og særskilte problemstillinger knyttet til tipshåndtering og tilintetgjøring av ikke PST-relevant informasjon etter fire måneder.

Til PST uttalte utvalget:

«Utvalget er, og har vært, enig med PST i at innkomne dokumenter eller annen innkommende informasjon, f.eks. i form av tips, skal arkiveres og bevares iht. arkivlovgivningen.

Utvalget har vist til at dersom et tips fører til registrering av en person i Smart iht. firemånedersregelen, jf. politiregisterloven § 65, jf. § 8, og PST etter fire måneder finner at opplysningene ikke er relevante og nødvendige for PST, skal registreringen med alle opplysningene tilintetgjøres. Dette gjelder også ev. dokumenter/nedtegnelser mv. der personen er omhandlet, og som er utarbeidet av PST for å avklare tipsets relevans for tjenesten (i logger, tipssaker, loggsaker, arbeidsrom (...) mv.).

Når selve det innkomne tipset likevel skal bevares iht. arkivlovgivningen, har utvalget ment at det må kunne tilføyes i DocuLive at tipset er fulgt opp av PST ('Tips er fulgt opp – ikke relevant for PST').

Utvalget meddelte at det imøteser utfallet av tjenestens dialog med Justis- og beredskapsdepartementet og Riksarkivet omkring de ovennevnte problemstillingene. Utvalget la til grunn at dets tidligere merknader vil inngå i tjenestens dialog med Riksarkivet og departementet.

4.6 Nye funn på P-området i PST-nett

I de tre foregående årsmeldingene har utvalget omtalt sin kritikk av PST for å ha behandlet etterretnings- og personopplysninger utenfor etablerte systemer.²¹ Funn av opplysninger på P-området²² i PSTs datanettverk ble omtalt i årsmeldingen for 2014.

Under en av utvalgets inspeksjoner i 2015 viste det seg at PST fortsatt behandlet etterretnings- og personopplysninger i tre dokumenter på P-området i PSTs nettverk. Dokumentene ble oversendt fra PST til utvalget, sammen med en kort redegjørelse for funnene.

I avsluttende brev til PST merket utvalget seg at dokumentene skulle vært fanget opp av den tidligere varslede gjennomgangen av P-området. Tjenesten beklaget dette, og orienterte om at dokumentene nå ville bli slettet.

Utvalget konstaterte at P-området ikke ble forsvart gjennomgått og ryddet for etterretnings- og personopplysninger, etter at utvalget kritiserte behandlingen av dette i 2014. Utvalget la til grunn at alle etterretnings- og personopplysninger slettes fra P-området.

4.7 Informasjonsutveksling med nasjonale etater

4.7.1 *Utteksling av informasjon med Kripos – etterlysing i Schengen Informasjonssystem (SIS)*

I årsmeldingen for 2014²³ uttrykte utvalget at det var betenkelig at alle anmodningene fra PST til Kripos fra 2009 til 2014 om etterlysing i SIS, var blitt registrert uten den kvalitetskontroll SIS-loven forutsetter fra Kripos' side. Bakgrunnen var at PST ikke ønsket å gi Kripos sikkerhetsgraderte opplysninger. Utvalget ba PST om å vurdere muligheten for at en begrenset krets av personell ved Kripos' SIRENE-kontor sikkerhetsklarerer på rett nivå og gis et sikkert informasjonssystem, slik at Kripos kan foreta en kvalitetssikring av anmodningene fra PST for fremtiden.

Etter utvalgets oppfatning forutsetter SIS-loven at SIRENE-kontoret får den nødvendige grunnlagsdokumentasjonen for å kunne kontrollere at nødvendig hjemmel foreligger og at vilkårene for registrering i SIS etter § 8 er oppfylt. Dersom tjenesten ikke oversender nødvendig grunnlagsdokumentasjon for etterlysingen, utover en påskrift om at vilkårene anses oppfylt, mente utvalget at etterlysingen ikke kan registreres. Utvalget pekte på at regelverket må endres eller klargjøres dersom det skal være særregler for PSTs bruk av SIS. I et brev fra Justis- og beredskapsdepartementet til PST med kopi til utvalget, synes departementet å gi uttrykk for den samme oppfatningen. *Utvalget har bedt departementet om å bekræfte lovforståelsen direkte til utvalget.*

PST har i mellomtiden hatt dialog med Kripos om en ny praksis for innholdet i SIS-anmodningene fra PST til Kripos. Tjenesten vil «oversende, en noe utvidet, men fortsatt overordnet, begrunnelse for anmodning om registrering», som skal være ugradert. Utvalget vil føre kontroll med om innholdet i de nye begrunnelsene setter registeransvarlig i stand til å foreta en reell vurdering av om vilkårene for registrering i SIS er til stede.

19. Sperring: Markering av lagrede opplysninger i den hensikt å begrense den fremtidige behandlingen av disse opplysningene, jf. politiregisterloven § 2 nr. 10.

20. Jf. politiregisterforskriften § 22-3.

21. Se kapittel IV avsnitt 3 i årsmeldingene for 2012 og 2013, og avsnitt 3.4 i årsmeldingen for 2014.

22. P-området er en nettverksstasjon som i utgangspunktet kun er ment å inneholde programfiler.

23. Se årsmeldingen for 2014 avsnitt 3.10.2.

Utvalget har også overfor PST og departementet gitt uttrykk for at det er behov for en rettslig avklaring av begrepet «forebygging» i SIS-loven, sammenlignet med begrepet «forebygging» i PSTs regelverk. Grunnen er at terskelen etter SIS-loven er høyere enn den PST legger til grunn i sitt arbeid, det vil si at forebygging i PST ikke nødvendigvis vil gi grunnlag for SIS-registrering. *Utvalget har bedt departementet om å avklare forholdet mellom de to begrepene, i relasjon til PSTs anmodninger om SIS-registrering av personer i forebyggende øyemed.*

Utvalget kommer tilbake til saken i neste årsmelding.

4.7.2 Samarbeid mellom PST og tollmyndighetene

I årsmeldingen for 2014²⁴ omtalte utvalget sin undersøkelse av samarbeidet mellom PST og tollvesenet, blant annet knyttet til anmodninger om tollkontroll og utveksling av informasjon om enkeltpersoner som passerer norsk tollgrense, samt om utlevering av opplysninger fra fortollingssystemet for varer, TVINN. Utvalget mente blant annet at regelverket bør være klarere dersom PST skal få utlevert opplysninger fra tollvesenet i det forebyggende sporet²⁵.

Ved Stortingets lovvedtak 29. mai 2015²⁶ ble den aktuelle bestemmelsen i tolloven klargjort. Endringen medfører blant annet at det er klart at Tolldirektoratet (TD) også kan utlevere opplysninger til bruk for PST i forebyggende virksomhet. Det fremgår av merknadene til bestemmelsen at når PST ber om å få opplysninger utlevert, skal det legges til grunn av TD at vilkårene for utlevering av taushetsbelagt informasjon er oppfylt.²⁷ Tjenesten vil dermed få tilgang til nødvendig informasjon uten å måtte begrunne dette i detalj, for å unngå at tjenesten må avgradere gradert informasjon for dette formålet.

Det er positivt at hjemmelsgrunnlaget for utlevering av opplysninger fra TD til PST nå er avklart.

4.8 Norske personer registrert i liste sammenstilt av Counter Terrorism Group (CTG)²⁸

I årsmeldingen for 2014 orienterte utvalget om at det hadde tatt opp spørsmål knyttet til registrering av norske personer på en liste utarbeidet i forbindelse med et europeisk samarbeid i Counter Terrorism

Group (CTG). PST hadde bidratt med opplysninger om flere titalls personer, og erkjente på bakgrunn av utvalgets spørsmål at oppfølgingen av listen kunne vært bedre.

PST har i 2015 gjennomgått den aktuelle listen, og har oversendt den siste oppdaterte listen til utvalget. PST har fjernet en rekke personer som ikke lenger oppfylte kriteriene for innleggelse. Utvalget har gjennomgått listen uten at det ga grunnlag for videre oppfølging. Det er bedt om å få fremlagt listen hver gang PST har foretatt endringer på innmeldte personer, slik at utvalget i sine inspeksjoner kan kontrollere om kriterier for registrering på listen er til stede.

4.9 Varsling ved opprettelse av mobilregulerte soner

I årsmeldingen for 2014 ble det redegjort for bestemmelsen i ekomloven²⁹ § 6-2 a om varsling fra politiet, herunder PST, til Nasjonal kommunikasjonsmyndighet (Nkom) ved bruk av «mobilregulerte soner». Utvalget meldte at det fører regelmessig kontroll med metodebruken i de enkelte tilfellene og at det ville følge opp PSTs varsling til Nkom.

Utvalget har i 2015 fulgt opp PSTs varsling til Nkom. Utvalget har ikke funnet grunn til oppfølging ut over den ordinære løpende kontrollen av tjenestens metodebruk.

4.10 Spørsmål om PSTs behandling av utvalgets klagesaker

Utvalget har i 2015 tatt opp med PST enkelte spørsmål om hvilke undersøkelser tjenesten bør foreta i forbindelse med klagesaker for utvalget, og hvilken informasjon utvalget må ha tilgang til for å kunne utføre tilfredsstillende egne undersøkelser av klagesakene.

PST viste blant annet til at tjenesten ikke rutinemessig foretar søk i PSTs system for kildeføringsarbeid (KildeSys) når tjenesten gjør undersøkelser i utvalgets klagesaker. Tjenesten viste til at utvalget var kjent med dette, noe utvalget bekreftet.

Utvalget ba PST om å oversende alle opplysninger som tjenesten innehar om en klager, når PST gjør undersøkelser i utvalgets klagesaker. Det gjelder uavhengig av i hvilke elektroniske eller papirbaserte registre, arkiver, systemer, områder o.l. opplysningene om klageren er behandlet. Videre vil det være uavhengig av på hvilken måte tjenesten har behandlet opplysningene om klageren (elektronisk, manuelt, tekst, lyd, bilde osv.).

Ettersom utvalget også foretar egne undersøkelser av klagesaker det mottar i PST, ble det bedt om at utvalget får tilgang til alle elektroniske og papirba-

24. Se årsmeldingen for 2014 avsnitt 3.10.1

25. Jf. tolloven § 12-1 andre ledd bokstav b eller bokstav f første alternativ.

26. Lovvedtak 64 (2014–2015)

27. Prop. 52 L (2014–2015) avsnitt 12.3 Merknader til endringer i tolloven

28. CTG er et europeisk samarbeidsforum innen kontraterror mellom sikkerhetstjenestene i EU, samt Norge og Sveits.

29. Lov 4. juli 2003 nr. 83 om elektronisk kommunikasjon (ekomloven).

serte registre, arkiver, systemer, områder o.l. som utvalget ikke allerede har tilgang til i dag, herunder KildeSys. I denne sammenheng ble det vist til at utvalget har en forventning om at PST skiller kildeidentiteter ut fra KildeSys, slik at utvalget kan foreta selvstendige søk i systemet, uten at kildenes navn tilkjennegis for utvalget. Samtidig bemerket utvalget at tilgangen til registrene mv. også vil benyttes i utvalgets øvrige kontrollvirksomhet.

Endelig tok utvalget til orientering at det ikke foreligger skriftlige rutiner for hvordan PST skal undersøke klagesaker som utvalget undersøker i tjenesten. PST har uttalt at tjenesten vil utarbeide en prosessbeskrivelse for dette. Utvalget uttrykte at det er positivt.

4.11 Spørsmål om sikkerhetsgradering av informasjon der en klager er kjent med at vedkommende er i PSTs søkelys

Til en inspeksjon i DSE i 2015 ba utvalget om en orientering om PSTs bruk av forebyggende samtaler. PST ble som ledd i orienteringen bedt om å redegjøre for hvorvidt det fortsatt er gradert informasjon at tjenesten har behandlet informasjon om en person, når PSTs tjenestemenn har gitt seg til kjenne ved å gjennomføre en forebyggende samtale med vedkommende. Bakgrunnen for utvalgets interesse for problemstillingen er at utvalget har behandlet klager på PST fra personer som gjennom forebyggende samtaler mv. har fått informasjon om at de er i PSTs søkelys. Det fremgår av kontrollloven at hovedregelen er at uttalelser til klagere skal være ugraderte.³⁰ Det vil si at utvalget ikke kan opplyse noe til klageren om omstendighetene for samtalen med PST, og heller ikke gi noen form for bekreftelse av PSTs befatning med samtalen.

PST ønsket å gi en skriftlig tilbakemelding om sin praksis. Tjenesten uttrykte at en konkret skadevurdering etter sikkerhetsloven § 11 avgjør om det er sikkerhetsgradert informasjon at PST behandler opplysninger om vedkommende. Videre viste tjenesten til at det ikke er noen informasjonsplikt eller innsynsrett for den registrerte etter politiregisterloven § 66. Dersom utvalget skal kunne bekrefte at en person er registrert i PSTs registre etter at forebyggende samtale er gjennomført, vil det bli ulik behandling av personer som henvender seg direkte til PST og de som klager til EOS-utvalget. PST er av den oppfatning at praksis om kun å informere klager om hvorvidt klager har medført kritikk eller ikke, derfor må videreføres, også for klagere PST har vært i kontakt med.

I avsluttende brev til PST med kopi til Justis- og beredskapsdepartementet viste utvalget til kontrolllovens hovedregel om at «[o]pplysning om noen har

vært gjenstand for overvåkingsvirksomhet eller ikke, anses som gradert hvis ikke annet blir bestemt» (utvalgets kursivering). Utvalget viste videre til kontrollinstruksens bestemmelse om at uttalelser til klagere «bør være så fullstendig som det er mulig uten å gi graderte opplysninger»³¹. Utvalget merket seg at departementet tidligere har gitt uttrykk for at det i enkelte tilfeller kan foreligge et så sterkt behov for å gi klageren en nærmere oppklaring av hva som har funnet sted, at prinsippet om at uttalelsene til klagerne ikke skal begrunnes, må vike³².

Dersom PST har hatt en forebyggende samtale med en person og vedkommende henvender seg til utvalget med en klage over samtalen og/eller andre forhold, kan det argumenteres for at utvalget til en viss grad bør kunne bekrefte tjenestens interesse for klageren, og uttrykke at utvalget har vurdert de konkrete forholdene som påklages. Poenget for utvalget vil i saker der det ikke uttales kritikk, i det minste kunne være å fortelle klageren at utvalget har undersøkt de «påklagede forhold» i PST, eventuelt kombinert med at utvalget for øvrig ikke kan si noe om PSTs eventuelle behandling av opplysninger om vedkommende.

For utvalget vil det i slike klagesaker være ekstra utfordrende ikke engang å kunne bekrefte at en forebyggende samtale har funnet sted, og at utvalget har undersøkt behandlede opplysninger i den forbindelse. Det kan i disse tilfellene være naturlig å si noe til klageren om hva som er undersøkt eller gi en nærmere begrunnelse til klageren for utvalgets konklusjon.

Utvalget uttalte i sitt avsluttende brev at det i slike saker kan være aktuelt å be PST om en konkret vurdering av spørsmålet om å gi en fylldigere begrunnelse til klageren. En konsekvens av at tjenesten er langt mer åpen i sin tilnærming til relevante personer enn da regelverket for EOS-utvalget ble til for over 20 år siden, bør være at utvalget også i enkelte tilfeller får denne muligheten, eller i alle fall at tjenesten foretar en konkret vurdering av dette.

4.12 Klagesaker for utvalget

Utvalget har i 2015 mottatt 14 klager rettet mot PST, mot 13 i 2014. Av saker utvalget har avsluttet i meldingsåret, har én sak gitt grunn til kritikk. Det kritiserte forholdet er opphørt.

Utvalgets uttalelser til klagere skal være ugraderte. Opplysning om at noen har vært gjenstand for overvåkingsvirksomhet eller ikke, anses som gradert hvis ikke annet blir bestemt. Det fremgår av kontrollinstruksen at ved klager mot PST skal det kun uttales om klagen ga grunn til kritikk eller ikke.³³

31. Jf. kontrollinstruksen § 8 andre ledd første punktum.

32. St.meld. nr. 39 (1992–1993) s. 43 punkt 8.3.1, jf. tilsvarende uttalelse i NOU 1994:4 punkt 7.2.4.

30. Jf. kontrollloven § 8.

Utvalget henvendte seg til Justis- og beredskapsdepartementet med anmodning om klageren i kritikk-saken kunne gis en fyldigere tilbakemelding, jf. kontrollinstruksen § 8 andre ledd. Departementet fant ikke å kunne avgradere opplysningene om bakgrunnen for utvalgets kritikk. Utvalget var dermed forhindret fra å gi klageren ytterligere informasjon enn at klagen har gitt grunn til kritikk av PST. Som følge av dette kan utvalget heller ikke gi ytterligere opplysninger til Stortinget.

For utvalget er det en stor utfordring at det i begrenset grad kan gi klagerne begrunnelse for utvalgets kritikk av PST i klagesaker. Det vises også til omtalen i avsnitt 4.11.

5. Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM)

5.1 Generelt om kontrollen

I 2015 har utvalget gjennomført 4 inspeksjoner i NSM. Inspeksjonene av NSM er hovedsakelig rettet mot personellsikkerhetsområdet. Utvalget fører særlig kontroll med saker der klarering er nektet, nedsatt eller suspendert av klareringsmyndighetene. NSM er i tillegg til å være klareringsmyndighet for alle CTS-klareringer i Norge også klageinstans for lavere klareringsnivåer. NSM ivaretar de overordnede funksjoner innen forebyggende sikkerhetstjeneste etter sikkerhetsloven. Også NSMs samarbeid med andre EOS-tjenester er et viktig kontrollpunkt.

NSM er én av i alt 43 klareringsmyndigheter i Norge. Forsvarsdepartementet sendte 19. mai 2015 forslag til endringer i sikkerhetsloven på høring, der det blant annet foreslås å redusere antall klareringsmyndigheter betydelig. I høringsnotatet er det vist til at både skjev fordeling av antall saker og mange klareringsmyndigheter «gir utfordringer med hensyn til kvaliteten og effektiviteten i saksbehandlingen». Departementet ga videre uttrykk for bekymring for at de mindre klareringsmyndighetene ikke klarer å vedlikeholde tilstrekkelig kompetanse til å sikre nødvendig kvalitet i sin saksbehandling. I hørings svar til departementet uttrykte utvalget støtte til en reduksjon i antall klareringsmyndigheter. En reduksjon kan legge til rette for bedre fagmiljøer som kan bidra til å øke både rettssikkerheten for den enkelte og allmennhetens tillit til forsvarlig saksbehandling og likebehandling i en delvis lukket forvaltningsprosess.

33. Jf. kontrollinstruksen § 8 andre ledd: «Uttalelser til klagerne bør være så fullstendige som det er mulig uten å gi graderte opplysninger. Ved klager mot Politiets sikkerhetstjeneste om overvåkmessig virksomhet skal det likevel bare uttales om klagen har gitt grunn til kritikk eller ikke. Mener utvalget at en klager bør gis en fyldigere begrunnelse, gir det forslag om det overfor vedkommende departement.»

5.2 Utvalgets arbeid med tilgang til Mimir

Utvalget arbeider stadig med å forbedre sine kontrollmetoder, herunder tilgangen til tjenestenes elektroniske systemer. I årsmeldingen for 2014 redegjorde utvalget for sitt arbeid med å få tilgang til det fullelektroniske saksbehandlingsverktøyet for klareringssaker (Mimir). Utvalget mener det er viktig at dets kontrollbehov hensyntas av EOS-tjenestene allerede ved utviklingen av nye saksbehandlingssystemer. Utvalget har behov for tilgang til klareringssaker både for å kunne forberede og gjennomføre inspeksjoner, og for å behandle klagesaker og saker tatt opp av eget tiltak. For å sikre at utvalget kan gjennomføre kontroll av klareringssaker under inspeksjoner av NSM, har direktoratet i meldingsåret etablert et eget kontor med syv datamaskiner til utvalgets disposisjon. Utvalget er tilfreds med denne løsningen.

5.3 Saksbehandlingstid i klareringssaker

Utvalget påpekte i årsmeldingene for 2011, 2012 og 2013 at saksbehandlingstiden i klareringssaker er altfor lang i mange tilfeller. På bakgrunn av en ytterligere forverring i 2014, mente utvalget at saksbehandlingstiden i mange saker er så lang at den medfører en uforholdsmessig inngripen i enkeltpersoners liv fra myndighetens side. På denne bakgrunn anmodet utvalget i årsmeldingen for 2014 Stortinget om å behandle den lange saksbehandlingstiden i klareringssaker som en egen sak, jf. kontrollinstruksen § 13 nr. 3 bokstav g. I innstillingen til årsmeldingen uttalte kontroll- og konstitusjonskomiteen at det var bekymringsfullt at situasjonen ble forverret i 2014 til tross for komiteens tidligere uttalte forventning om forbedring.³⁴ På denne bakgrunn ba komiteen Forsvarsdepartementet om at nødvendige tiltak straks ble iverksatt for å få forholdene brakt i orden.

I 2015 har NSM uttalt til utvalget at kritikken i årsmeldingen ble tatt til etterretning og at det jobbes med å få ned saksbehandlingstiden i klareringssaker, både der NSM er førsteinstans og der direktoratet er klageinstans. NSM har videre orientert utvalget om at saksbehandlingstiden i 2015 fortsatt har vært lang, på grunn av de mange restansene ved inngangen til meldingsåret. De eldste sakene er blitt prioritert, men den allerede lange liggetiden ga en økning i gjennomsnittlig saksbehandlingstid, fordi behandlingstiden måles ved avslutningen av hver sak.

Utvalget konstaterer at NSM har iverksatt tiltak som har ført til reduksjon av restanser og en forventning om kortere saksbehandlingstid i nyere innkomne saker. Utvalget merker seg at klareringssaker fortsatt ikke avgjøres så raskt som lovverket krever, og forutsetter at NSMs innsats for å få saksbehandlingstiden

34. Innst. 289 S (2014–2015) kapittel 2 Komiteens merknader side 18.

i klareringssaker ned til et forsvarlig nivå fortsetter i 2016.

5.4 Sikkerhetssamtaler

I årsmeldingen for 2014 ga utvalget uttrykk for at det kunne være behov for en ekstern evaluering av gjennomføring av sikkerhetssamtaler. Utvalget hadde sett at kvaliteten på gjennomføringen av samtaler varierte i de ulike klareringsmyndighetene, og at enkelte samtaler kunne vært gjennomført både på en mer tillitskapende og målrettet måte. Utvalget observerte blant annet at samtaler ofte er svært omfattende og kan ha en avhørsliknende form, noe som kan oppfattes belastende for omspurte. Videre har samtalemetodikkens fleksibilitet ikke i stor nok grad vært utnyttet og sakstilpasset. Samtaler har også dels fremstått som for lite formålsrettede, og en eventuell konfrontasjon med omspurte om sikkerhetsmessig skikkethet har ofte kommet for sent i samtaler. Samtidig er det en tendens til at samtalelederne ikke går nok i dybden når de sentrale temaene først tas opp, fordi spørsmålene ikke er åpne eller konkrete nok.

I 2015 har utvalget hatt en løpende dialog med NSM om gjennomføring av sikkerhetssamtaler. NSM tok initiativ til et møte om saken der det kunne tas utgangspunkt i tre sikkerhetssamtaler som ville gjennomgå i detalj av NSM i forkant av møtet. Utvalget valgte deretter ut tre sikkerhetssamtaler fra ulike klareringsmyndigheter til gjennomgang. I møtet gjennomgikk direktoratet formålet med sikkerhetssamtaler, hvilke utfordringer/problemer NSM så at de utvalgte sikkerhetssamtaler reiste og hvilke tiltak direktoratet nå ønsket å innføre for å forbedre dette.

NSM opplyste på generelt grunnlag at informasjonen som innhentes gjennom sikkerhetssamtaler skal være relevant for helhetsvurderingen, sannferdig og pålitelig, egnet til å vurdere omspurtes pålitelighet, lojalitet og sunne dømmekraft, samt egnet til å belyse og vurdere eventuelle sårbarheter som kan utgjøre en risiko for omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet. I forkant av møtet hadde NSM også foretatt en grundig gjennomgang av de utvalgte sikkerhetssamtaler. På bakgrunn av gjennomgangen opplyste NSM om en rekke avvik de hadde avdekket i sikkerhetssamtaler. Direktoratet pekte blant annet på svakheter ved forberedelsen, varierende kjennskap til samtaleteknikken og ulik grad av egnethet hos samtalelederne. Også svakheter knyttet til dynamikken mellom samtalelederne, bruk av lukkede spørsmål og spørsmål som ikke var tilpasset omspurtes alder og bakgrunn, var blant NSMs funn. Endelig viste direktoratet til at det i samtaler var for dårlig prosessering av informasjon fra omspurte, slik at vik-

tige forhold ikke ble fulgt opp i tilstrekkelig grad senere i samtaler.

Utvalget oppfattet at NSMs redegjørelse for formålet med sikkerhetssamtaler og de utfordringer som gjennomføring av sikkerhetssamtaler reiser, i all hovedsak var sammenfallende med de problemstillingene utvalget tidligere hadde pekt på overfor NSM. Videre opplyste NSM at direktoratet, som følge av gjennomgangen av sikkerhetssamtaler, ønsker å iverksette flere tiltak for å forbedre og videreutvikle klareringsmyndighetenes fagkompetanse på området. I den forbindelse opplyste NSM at det skal gjennomføres endringer i dagens kursopplegg og at det bør avholdes flere kurs for klareringsmyndighetene. Disse kursene bør også gjøres obligatoriske. Videre vurderer NSM om samtalelederne skal være profesjonelle, for å sikre at gjennomføringen profesjonaliseres og at samtlige av samtalelederne får tilstrekkelig med praktisk erfaring. Per i dag er det den enkelte saksbehandler som leder samtaler, i tillegg til at det deltar en annen saksbehandler. Med profesjonelle samtaleledere vil det være aktuelt at også saksbehandleren deltar i samtalen.

Under møtet kom utvalget med innspill og stilte spørsmål til NSM. Utvalget opplevde at det ble ført en god og åpen dialog om bruken av sikkerhetssamtaler.

Utvalget vil bemerke at det ikke har foretatt en helhetlig gjennomgang av bruken av sikkerhetssamtaler hos klareringsmyndighetene. Den gjennomgangen utvalget og NSM har gjort av enkelte samtaler, gir etter utvalgets syn likevel et godt grunnlag til å kunne foreta en overordnet vurdering av dagens bruk av sikkerhetssamtaler og å identifisere flere av de problemene gjennomføringen av samtaler reiser. Dette støttes etter utvalgets mening av at NSM i sin redegjørelse tok opp flere av de samme problemstillingene som utvalget har pekt på i sine gjennomganger.

Utvalget har merket seg at NSM aldri før har foretatt noen gjennomgang og evaluering av bruken av sikkerhetssamtaler. Det er positivt at NSM nå har gjort en grundig intern gjennomgang av sin egen og enkelte andre klareringsmyndigheters gjennomføring av sikkerhetssamtaler. Samtidig har de brukt den samme metodikken i mange år, slik at det også er på sin plass at det nå ble foretatt en slik gjennomgang.

Dialogen mellom NSM og utvalget har vist at det synes å være selve gjennomføringen av sikkerhetssamtaler som er mest utfordrende for klareringsmyndighetene, ikke den metodikken som ligger til grunn for samtaler. Direktoratet har hevdet overfor utvalget at metodikken kan åpne for en tilpasset fremgangsmåte til den enkelte sak, men dette avhenger av god forberedelse, kompetanse og gjennomføring.

Utvalget forventer at den kraftige reduksjonen i antall klareringsmyndigheter i seg selv vil føre til at kvaliteten på saksbehandlingen av klareringssaker, herunder gjennomføring av sikkerhetssamtaler, vil bli høyere.

Utvalget er av den oppfatning at direktoratet har tatt på alvor de problemstillinger utvalget mener gjennomføring av sikkerhetssamtaler reiser, og er tilfreds med at direktoratet vil iverksette flere tiltak på området fremover. Dette bør heve kompetansen til gjennomføring av sikkerhetssamtaler både hos NSM selv og hos de øvrige klareringsmyndighetene. Utvalget vil følge dette arbeidet tett, og vil i løpet av 2016 kontrollere flere sikkerhetssamtaler.

På bakgrunn av den dialogen utvalget har hatt med NSM og de tiltakene som iverksettes, er det etter utvalgets syn på nåværende tidspunkt ikke nødvendig å iverksette en ekstern evaluering av gjennomføring av sikkerhetssamtaler.

5.5 Kontroll av positive klareringssaker der omspurte har utenlandsk nærstående

5.5.1 Innledning

I forbindelse med en av inspeksjonene i NSM i 2014 ba utvalget om å få oversendt fem positive klareringssaker fattet av henholdsvis NSM og Utenriksdepartementet i førstinstans. Sakene hadde til felles at omspurte nærstående har statsborgerskap fra land Norge ikke har et sikkerhetsmessig samarbeid med. Utvalgets kontroll av positive klareringssaker har særlig til formål å se om tilnærmet like saker behandles likt, for å unngå at det oppstår ubegrunnet forskjellsbehandling mellom saker innenfor samme klareringsmyndighet eller mellom de ulike klareringsmyndighetene.

På bakgrunn av en gjennomgang av sakene hadde utvalget en del spørsmål og merknader til saksbehandlingen.

5.5.2 Positive saker fra NSM

GENERELT

Utvalget fant blant annet at det manglet referat og opptak fra sikkerhetssamtaler i flere av de oversendte saksmappene, og bemerket at det for kontrollformål er nødvendig at alle mapper er fullstendige. Videre pekte utvalget på at innholdet i enkelte interne samtidige begrunnelser og vurderinger etter sikkerhetssamtaler i sakene var noe kortfattede.

KORT OM UTVALGETS MERKNADER TIL ENKELTE AV SAKENE

I en av sakene ble omspurte klarert av NSM for høyeste klareringsnivå, COSMIC TOP SECRET

(CTS), uten at betydningen av fraværende personhistorikk på mange av omspurtes søsken ble vurdert. Tilknytningen var til et land Norge ikke har et sikkerhetsmessig samarbeid med.

Utvalget stilte spørsmål om hvordan NSM vurderte denne saken i et likebehandlingsperspektiv – sammenlignet med andre saker med tilsvarende problemstillinger der omspurte ofte nektes klarering kun på bakgrunn av manglende personhistorikk på nærstående. NSM viste til at det var gjennomført sikkerhetssamtaler i saken, og at omspurtes tilknytning til familien i det aktuelle landet var sentrale temaer i begge de gjennomførte samtalene. NSM mente derfor at saken var tilstrekkelig opplyst, selv om direktoratet erkjente at kravet til personhistorikk kunne ha vært vurdert nærmere.

I avsluttende brev til NSM viste utvalget til dets merknader i Klagesak 3, se avsnitt 5.6.3, der NSM anfører at manglende personhistorikk på omspurtes ektefelle alene ga grunnlag for klareringsnektelse etter sikkerhetsloven § 21 første ledd bokstav j om manglende mulighet for tilfredsstillende personkontroll. Det var for utvalget derfor vanskelig å se at det kan foretas en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet ved manglende personhistorikk på andre nærstående, men ikke for ektefelle/samboer/partner. Utvalget bemerket overfor NSM at en slik praksis vil innebære forskjellsbehandling i klareringssaker.

I en annen av de positive sakene ble omspurte klarert for CTS uten at det ble gjennomført sikkerhetssamtale, og selv om omspurte hadde en tilknytning til et land Norge ikke har et sikkerhetsmessig samarbeid med. Utvalget kunne ikke se at det fremgikk av saken at det var foretatt en vurdering av landets sikkerhetsmessige betydning for Norge.

I avsluttende brev til NSM viste utvalget igjen til dets merknader i Klagesak 3, se avsnitt 5.6.3. Omspurte i den positive klareringsavgjørelsen hadde tilknytning til, og nærstående med statsborgerskap fra, det samme landet som omspurtes nærstående i klagesaken. I forbindelse med korrespondansen i klagesaken, mente NSM at manglende personhistorikk fra det aktuelle landet ga grunnlag for automatisk klareringsnektelse for omspurte på bakgrunn av manglende personhistorikk på nærstående, uten at det ble foretatt en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet.

Som svar på utvalgets oversendelse til NSM av deler av årsmeldingsteksten i forbindelse med kontroll av gradering og om det er feil eller misforståelser i beskrivelsen av faktiske forhold, ga direktoratet i brev 26. februar 2016 en tilbakemelding som knytter seg til realiteten i utvalgets avsluttende uttalelse i saken. Utvalget vil besvare NSMs brev.

5.5.3 Positive saker fra Utenriksdepartementet

Utvalget kunne ikke se at det av de interne samtidige begrunnelsene fremgikk en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet, herunder en vurdering av omspurtes tilknytning til andre stater.

Det fremgikk heller ikke at departementet hadde vurdert det forhold at omspurtes nærstående i utgangspunktet ikke oppfylte kravet til 10 års personhistorikk. Om nødvendigheten av å avholde sikkerhetssamtale uttalte utvalget:

«At omspurtes nærstående kommer fra et land Norge ikke har et sikkerhetsmessig samarbeid med, og har nærstående som i utgangspunktet ikke oppfyller kravet til ti års personhistorikk, taler etter utvalgets oppfatning for at det ikke er 'åpenbart unødvendig' å avholde sikkerhetssamtale med omspurte, jf. sikkerhetsloven § 21 tredje ledd.»

Utenriksdepartementet uttrykte at departementet i hovedsak delte de synspunktene utvalget hadde på vurderingen av sakene, og at praksis var justert i samsvarende med dette.

5.5.4 Avslutning

Utvalget har i sin kontroll med klareringssaker over mange år sett flere prinsipielle problemstillinger i saker der omspurte eller nærstående har utenlandstilknytning. Spørsmålene har vært knyttet til sentrale kontrollpunkter for utvalget; likebehandling, etterlevelse av sentrale saksbehandlingsregler, landvurderingenenes betydning, personhistorikk og observasjonstid. På denne bakgrunn har utvalget besluttet å igangsette et prosjekt i 2016 for systematisk å gjennomgå et større antall slike saker.

5.6 Klagesaker for utvalget

5.6.1 Innledning

Utvalget har i 2015 mottatt 6 klager rettet mot NSM. På bakgrunn av sakenes kompleksitet og omfang har utvalget benyttet en god del ressurser på behandlingen av disse klagesakene. En avgjørelse i sak om sikkerhetsklarering er ofte av avgjørende betydning for en persons videre yrkeskarriere. Av den grunn er det essensielt at disse sakene behandles på en rettssikker og rettferdig måte av klareringsmyndighetene. I kritiksaker kan klageren regelmessig også få en begrunnelse for utvalgets konklusjon.

Av saker utvalget har avsluttet i meldingsåret har følgende fire saker gitt grunn til kritiske merknader fra utvalget:

5.6.2 Klagesak 1 og 2 – lang saksbehandlingstid

I årsmeldingen for 2014 avsnitt 4.8 – Klagesak 3, omtalte utvalget en klagesak der NSM ble kritisert

for lang saksbehandlingstid i en sak om sikkerhetsklarering. I 2015 mottok utvalget en ny klage i saken, og NSM ble igjen kritisert for lang saksbehandlingstid, idet direktoratet hadde hatt saken til behandling i så mye som ca. 3 år. Utvalget uttrykte blant annet følgende i sitt avsluttende brev til NSM, som klageren ble orientert om:

«Utvalget merker seg at NSM nå samlet sett har hatt klareringssaken til behandling i ca. 3 år. NSM skriver i ovennevnte brev at klareringssaken vil oversendes til Forsvarsdepartementet (FD) for klagebehandling.

Utvalget mener at NSMs saksbehandlingstid av både realiteten og spørsmålet om dokumentinnsyn, har vært uforholdsmessig lang.»

I en annen klagesak kritiserte utvalget NSM for lang saksbehandlingstid i en sikkerhetsklareringssak. Utvalget kritiserte NSM for å ha brukt 2 år og 3 måneder på å ferdigbehandle klagen på klareringsnektelsen som førsteinstans. I ettertid fikk utvalget opplyst at NSM ikke hadde overholdt sin lovnad til utvalget om ferdigstilling av saken, slik at det hadde påløpt ytterligere fire måneder før den ble oversendt fra NSM til Forsvarsdepartementet som klageinstans.

5.6.3 Klagesak 3 – manglende personhistorikk på nærstående

I årsmeldingen for 2014 avsnitt 4.8 – Klagesak 4, orienterte utvalget om at omspurte ble gitt INGEN KLARERING (IK) etter at vedkommende giftet seg med sin utenlandske kjæreste gjennom de siste elleve årene. Etter utvalgets oppfatning var ikke avgjørelsen om IK i tilstrekkelig grad basert på en individuell vurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet til å inneha sikkerhetsklarering, slik sikkerhetsloven § 21 krever.

På bakgrunn av omstendighetene i saken mente utvalget at det burde være mulig for NSM å foreta en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet til å behandle skjermingsverdig informasjon. NSM kunne videre ha gjennomført en sikkerhetssamtale med omspurte. På den bakgrunn ba utvalget NSM om å behandle omspurtes klareringssak på nytt, og å orientere utvalget om utfallet av vurderingen.

Fem måneder etter utvalgets avsluttende uttalelse informerte direktoratet om at det ikke ville behandle klareringssaken på nytt. NSM pekte blant annet på at klareringen ble fratatt omspurte fordi det er et krav om personhistorikk på ektefeller etter personellsikkerhetsforskriften § 3-7 første ledd, som omspurtes ektefelle ikke oppfylte. NSM skrev blant annet følgende:

«En av de mest grunnleggende forutsetninger for å kunne vurdere en persons sikkerhetsmessige skikkethet, er at det må være mulig å innhente sikkerhetsmessig relevant informasjon om omspurte og de nærstående som er en del av personkontrollen. NSM legger til grunn at ekteskap eller samboerforhold alltid innebærer en viss risiko for at ektefelle eller samboer vil kunne påvirke en sikkerhetsklarert person til å opptre i strid med sikkerhetsmessige interesser.»

NSM anførte at manglende personhistorikk på nærstående alene ga grunnlag for klareringsnektelse i saken. Først når klagerens ektefelle har opparbeidet seg den personhistorikk som NSM mener er nødvendig, vil NSM kunne foreta en helhetlig vurdering av klagers tilknytning til det aktuelle landet, i forbindelse med vurderingen av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet.

I avsluttende brev til NSM bemerket utvalget at formålet med klareringsinstituttet er å vurdere omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet med hensyn til behandling av skjermingsverdig informasjon. Klareringsmyndigheten skal søke å avklare om det er forhold eller omstendigheter ved omspurte som er egnet til å sette vedkommende i mulige pressituasjoner – avdekke mulige sårbarheter. For å vurdere den sikkerhetsmessige skikketheten skal «klareringsavgjørelser [...] baseres på en konkret og individuell helhetsvurdering av de foreliggende opplysninger»³⁵, der mangler ved nærståendes personhistorikk vil være ett moment som må vektlegges. Utvalget uttalte blant annet:

«Etter utvalgets oppfatning kan ikke kravet til personhistorikk i sikkerhetsloven § 21 første ledd anses som en form for inngangsvilkår for å gjennomføre en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet, slik NSM kan synes å tolke ordlyden. Utvalget kan ikke se at regelverket åpner for at manglende personhistorikk på ektefelle/samboer/partner alene kan begrunne en negativ klareringsavgjørelse etter sikkerhetsloven § 21 første ledd bokstav j, uten at det gjennomføres en konkret og individuell helhetsvurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet, jf. bestemmelsens tredje ledd.

Denne forståelsen av lovens ordlyd, støttes av praksis utvalget har sett i enkelte andre klareringssaker. Utvalget har merket seg saker der klareringsmyndighetene, herunder NSM, i praksis foretar en konkret og helhetlig vurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet til å inneha sikkerhetsklarering, til tross for at mangler i personhistorikken til nærstående som inngår i personkontrollen i utgangspunktet ikke gjør det mulig med en tilfredsstillende personkontroll, jf. sikkerhetsloven § 21 første ledd bokstav j, personellsikkerhetsforskriften § 3-7 og NSMs rundskriv. Det er for utvalget vanskelig å se at det kan foretas en konkret og individuell vurdering av omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet ved man-

glende personhistorikk på andre nærstående, men ikke for ektefelle/samboer/partner.»

Utvalget bemerket videre at sikkerhetssamtale er egnet til å avklare tvil rundt omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet, herunder sikkerhetsmessig relevante forhold knyttet til nærstående. Utvalget viste blant annet til NSMs praksis i andre saker, der klarering for høyeste klareringsnivå (CTS) har vært gitt uten at det har vært gjennomført sikkerhetssamtaler. Dette har vært gjort til tross for at omspurte har hatt dobbelt statsborgerskap og til tross for at omspurte har hatt tilknytning til det samme landet som i den aktuelle klagesaken. Avslutningsvis uttalte utvalget:

«Utvalget er fortsatt av den oppfatning at NSM bør gjennomføre en konkret og individuell helhetsvurdering av [klagerens] sikkerhetsmessige skikkethet til å inneha klarering for HEMMELIG, og avholde en sikkerhetssamtale med [klageren] for å avklare [klagerens] sikkerhetsmessige skikkethet. På denne måten ville [klagerens] rettssikkerhet blitt bedre ivarettet.

Utvalget er av den oppfatning at tilliten til klareringsinstituttet vil kunne svekkes, dersom klareringsmyndighetene vurderer nødvendigheten av å følge lovens krav til å gjennomføre en konkret og individuell helhetsvurdering i klareringssaker, alene ut i fra nærståendes personhistorikk og dennes tilknytning til hovedpersonen. Dersom det foretas en konkret og individuell vurdering i noen saker av denne typen, men ikke i andre, vil behandlingen av disse klareringssakene fremstå som noe vilkårlig. Dette er rettssikkerhetsmessig betenkelig.»

Utvalget tok til orientering at NSM ikke ville behandle saken på nytt, men påpekte at det knytter seg en begrunnet og betydelig tvil til om behandlingen av saken er i samsvar med sikkerhetsloven § 21.

Som svar på utvalgets oversendelse til NSM av deler av årsmeldingsteksten i forbindelse med kontroll av gradering og om det er feil eller misforståelser i beskrivelsen av faktiske forhold, ga direktoratet i brev 26. februar 2016 en tilbakemelding som knytter seg til realiteten i utvalgets avsluttende uttalelse i saken. Utvalget vil besvare NSMs brev.

5.6.4 Klagesak 4 – Endring til ugunst for klageren, manglende oppfølging av innvilget innsyn, begrunnelseskravet og lang saksbehandlingstid

På bakgrunn av en klage kritiserte utvalget enkelte sider ved NSMs saksbehandling som førsteinstans i en klareringssak. Utvalget kritiserte direktoratet for å ha økt den såkalte observasjonstiden da direktoratet forberedte saken for klageinstansen. Observasjonstid er den tid som må løpe før vedkommende kan få sin klareringsstatus vurdert på nytt. Underinstansens (NSMs) endring til ugunst for klageren var i strid

35. Jf. sikkerhetsloven § 21 tredje ledd første punktum.

med forvaltningsloven § 33, som gjelder i klareringsaker. Utvalget kritiserte også NSM for manglende oppfølging av innvilget innsyn i sakens dokumenter, slik at innsyn i praksis ikke ble gjennomført. Det ble også påpekt fra utvalgets side at begrunnelsen for det negative vedtaket var utydelig. Utvalget uttalte at negative klareringsavgjørelser er en så inngripende avgjørelse at det skjerper kravet til at begrunnelsen utformes på en tilstrekkelig presis og tydelig måte, slik at den reflekterer de hensynene som har vært avgjørende i saken. Endelig ble NSM kritisert for lang saksbehandlingstid.

Utvalget mener at kravene til god forvaltningsskikk er av sentral betydning i delvis lukkede forvaltningsprosesser, som sikkerhetsklareringssaker fortsatt er. At klareringsmyndigheten kan skjerme deler av prosessen av hensyn til sikkerhetsinteresser, kan være en belastning for den som skal sikkerhetsklare og bør føre til at klareringsmyndigheten utøver sin myndighet på en hensynsfull måte.

Klageren ble av klageinstansen gitt delvis medhold, og klarert for et lavere nivå enn anmodet. Utvalget fant ikke grunnlag for å kritisere klageinstansens (Forsvarsdepartementet) behandling av saken.

6. FORSVARETS SIKKERHETS- AVDELING (FSA)

6.1 Generelt om kontrollen

Utvalget har i 2015 gjennomført 3 inspeksjoner i FSA.

FSAs behandling av sikkerhetsklareringssaker utgjør en særlig viktig del av utvalgets kontroll med avdelingen. FSA er landets desidert største klareringsmyndighet og avgjør årlig ca. 17 000 saker. Til enhver tid har FSA ca. 3000 klareringssaker til behandling. Samtlige ikke påklagede negative klareringsavgjørelser fattet av FSA, samt påklagede klareringssaker der avdelingen har tatt klagen helt eller delvis til følge i klageomgangen, kontrolleres av utvalget.

Utvalget fører også kontroll med FSAs virksomhet innenfor forebyggende sikkerhetstjeneste, og tar i den forbindelse stikkprøver knyttet til undersøkelser av sikkerhetstruende virksomhet rettet mot Forsvaret (sikkerhetsundersøkelser), samt operative saker som ledd i avdelingens ansvar for utøvelse av militær kontraetterretning i Norge i fredstid (Mil KE). En sentral oppgave for utvalget er i den forbindelse å føre kontroll med FSAs behandling av personopplysninger som ledd i utøvelsen av forebyggende sikkerhetstjeneste.

Utvalget har blitt holdt orientert om regelverkssituasjonen knyttet til FSAs oppgaveløsning. I årsmeldingen for 2013 meldte utvalget at det ville holde seg

oppdatert på utarbeidelsen av en samarbeidsavtale mellom PST og FSA. Avtalen er fortsatt ikke ferdigstilt.

Utvalget har mottatt to klager rettet mot FSA i 2015. Den ene klagen gjaldt nektelse av autorisasjon for BEGRENSET. Klagesaken ble avsluttet uten kritikk av FSA. Den andre klagen gjaldt lang saksbehandlingstid, og førte til kritikk av avdelingen.

Etter dialog med utvalget om gjennomføring av sikkerhetssamtaler har avdelingen nedsatt en arbeidsgruppe som skal se på en evalueringsmetode for sikkerhetssamtaler.

6.2 Saksbehandlingstid i klareringssaker

FSA har i 2015 uttalt at saksbehandlingstiden har vært for lang, og at dette kan ramme Forsvarets operative evne. I starten av 2015 orienterte FSA om at avdelingen ikke hadde nok saksbehandlerkapasitet til å utføre sine oppgaver. Behovet for tilførsel av nye ressurser var meldt inn til Forsvarsdepartementet. I samme periode var det en økning i antall klareringsaker under behandling i FSA, som skyldtes at avdelingen ikke hadde kapasitet til å få sakene behandlet. I tillegg var det en økning i antall klager på negative klareringsavgjørelser. I løpet av 2015 fikk FSA tilført nye saksbehandlingsressurser, og i slutten av året behandlet avdelingen flere klareringssaker enn antall anmodninger som mottas. Etter det opplyste vil ytterligere ressurser bli tilført FSA i 2016.

FSA har informert utvalget om tiltak som er iverksatt for å bedre situasjonen. FSA har opprettet en ny seksjon under Kontoret for personellsikkerhet, som blant annet skal ta seg av klagesaker og bidra til å redusere saksbehandlingstiden, samt håndtere FSAs kontakt med EOS-utvalget. Videre har FSA igangsatt et pilotprosjekt knyttet til klarering av førstegangstjenestegjørende, der målet er at alt personell klareres før de møter til tjeneste i Forsvaret. Utvalget vil også fremover ha oppmerksomhet rettet mot saksbehandlingstiden i FSA.

Utvalget presenteres i FSA jevnlig for en oversikt over blant annet totalt antall anmodninger om klarering, negative klareringsavgjørelser fordelt på ulike fagfelt, avsluttede saker, henlagte saker og antall klagesaker mv. Under utvalgets inspeksjon i oktober 2015 merket utvalget seg at i hele 83,7 prosent av sakene med negative økonomifunn ble det gitt klareringsnektelse, hovedsakelig på grunn av manglende retur av fullmakt til innhenting av ytterligere opplysninger og manglende redegjørelse fra omspurte. Det vil si at det ikke var de omspurtes økonomiske situasjon som førte til nektelsene, men manglende oppfølging fra omspurtes side. FSA oppga at dette viser at klareringsmyndighetene har behov for tilgang til flere kilder i personkontrollen.

6.3 Behandling av personopplysninger i FSAs database for operativ aktivitet

Utvalgets kontroll med behandling av personopplysninger i FSA har vært omhandlet blant annet i årsmeldingene for 2010³⁶, 2011³⁷ og 2012³⁸.

Under en inspeksjon i 2014 fremla FSA på utvalgets forespørsel papirutskrifter av enkelte personregistreringer fra en operativ database. FSA opplyste at flere av personregistreringene var blitt slettet i databasen dagen før inspeksjonen. Opplysningene eksisterte da bare i den papirkopien som ble fremlagt og senere oversendt til utvalget.

Utvalget ba FSA om å redegjøre for grunnlaget for behandlingen av personopplysninger om flere personer i databasen. Dokumentene ble returnert til avdelingen sammen med utvalgets spørsmålsbrev.

I sitt svar orienterte FSA om at avdelingen ikke var i stand til å redegjøre for grunnlaget for behandlingen av personopplysninger om flere av de registrerte, fordi de hadde makulert en del av papirutskriftene.

Utvalget bemerket følgende i sitt avsluttende brev til FSA om avdelingens makulering av dokumenter:

«Innledningsvis vil utvalget bemerke at det forutsetter at FSA kan ta stilling til utvalgets spørsmål som fremgår av dokumenter som er oversendt til utvalget for gjennomgang, selv om opplysninger ev. slettes elektronisk i mellomtiden på bakgrunn av reglene for behandling av opplysninger i FSA. Det er klart uheldig at FSA foretok en makulering av dokumenter som gjorde avdelingen ute av stand til å besvare spørsmålene fra utvalget fyllestgjørende. Utvalget legger til grunn at FSA mener det ikke (lenger) var grunnlag for fortsatt behandling av de opplysningene som er makulert/slettet elektronisk.»

FSA opplyste videre at den aktuelle databasen ville bli avvirket i løpet av 2015. Primo januar 2016 viste det seg at databasen likevel ikke var blitt avvirket, og at FSA fortsatt behandler personopplysninger om en rekke personer der, uten at de lenger er nødvendig for formålet med behandlingen³⁹. Dette omfattet også personopplysninger om personer FSA opplyste var blitt slettet fra databasen. Dette er beklagelig.

Når det gjelder FSAs grunnlag for å behandle de aktuelle personopplysningene i databasen, bemerket utvalget at *det syntes tvilsomt om FSA hadde tilstrekkelig rettslig grunnlag for i det hele tatt å registrere flere av de aktuelle personene.*

7. ETTERRETNINGSTJENESTEN (E-TJENESTEN)

7.1 Generelt om kontrollen

Utvalget har i 2015 gjennomført 4 inspeksjoner av E-tjenesten sentralt, i tillegg til inspeksjon av en lokal stasjon, Forsvarets stasjon Ringerike.

Utvalget skal sikre at virksomheten i E-tjenesten holdes innenfor tjenestens fastlagte oppgaver og at det ikke øves urett mot noen, jf. kontrollinstruksen § 11 nr. 1 bokstav a. I inspeksjonene i E-tjenesten fører utvalget kontroll med følgende punkter:

- Tjenestens tekniske informasjonsinnhenting.
- Tjenestens informasjonsutveksling med innenlandske og utenlandske samarbeidende tjenester.
- Tjenestens systemer.
- Foreleggelsessaker for Forsvarsdepartementet og interne godkjenningssaker.⁴⁰

Under inspeksjonene blir utvalget regelmessig orientert om E-tjenestens løpende virksomhet, blant annet om tjenestens samarbeidssaker med andre EOS-tjenester, trusselsituasjonen og foreleggelsessaker for Forsvarsdepartementet, samt interne godkjenninger. Dette kan være godkjenninger av overvåking eller deling av informasjon om norske rettssubjekter til utenlandske partnere. Slike godkjenninger kan for eksempel gi E-tjenesten en intern tillatelse til å overvåke en nordmanns kommunikasjonsutstyr når personen er i utlandet. Lovgivningen stiller her ikke krav om ekstern tillatelse fra retten, slik som for PST når det gjelder for eksempel kommunikasjonskontroll.

Utvalget er i sin kontroll av E-tjenesten særlig opptatt av at tjenesten ikke bryter med det lovfestede forbudet mot å overvåke eller på annen fordekt måte innhente informasjon om norske fysiske og juridiske personer som oppholder seg på norsk territorium, jf. e-loven § 4 første ledd.

Rettsstillingen til norske rettssubjekter som oppholder seg i utlandet er ikke regulert i e-loven, men tjenesten er likevel forpliktet til å respektere rettighetene som oppstilles i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK), herunder EMK artikkel 8 om retten til respekt for privatliv. Forsvarsdepartementet fastsatte i 2013 bestemmelser om innsamling av informasjon om norske personer utenfor norsk territorium.⁴¹ For at E-tjenesten skal kunne overvåke eller på annen fordekt måte innhente informasjon om norske personer i utlandet, må tre fastsatte vilkår være oppfylt. For det første må innsamlingen skje

36. Kapittel V avsnitt 3.

37. Kapittel VI avsnitt 4.

38. Kapittel VI avsnitt 6.

39. Jf. instruks for sikkerhetstjeneste i Forsvaret § 20 første ledd bokstav c.

40. Jf. Kgl. res. av 31. august 2001 nr. 1012 om instruks om Etterretningstjenesten § 13 bokstav d om at saker «av særlig viktighet eller prinsipiell karakter» skal forelegges Forsvarsdepartementet.

som ledd i E-tjenestens utførelse av lovpålagte oppgaver. Derneft må de innsamlede opplysningene kunne oppbevares av E-tjenesten i henhold til e-loven § 4 andre ledd.⁴² Til sist må innsamlingen anses nødvendig etter en forholdsmessighetsvurdering, der hensynene til å sikre viktige nasjonale interesser og konsekvensene for personen innsamlingen rettes mot, inngår. Også dette er derfor et sentralt kontrollpunkt for utvalget.

I 2015 avgraderte E-tjenesten sin tilstedeværelse på Forsvarets stasjon Ringerike, på Eggemoen utenfor Hønefoss. Stasjonen ble etablert i år 2000 og ble bemannet i 2005. Etterretningstjenesten bedriver innhenting mot utvalgte satellitter i verdensrommet fra denne stasjonen. Utvalget har gjennomført inspeksjoner av E-tjenestens virksomhet på Eggemoen i 2006, 2009 og 2012 uten å ha kunnet omtale dette i sine ugraderte årsmeldinger. Ingen av de nevnte inspeksjonene førte til kritikk eller annen oppfølging fra utvalgets side overfor tjenesten. Det gjorde heller ikke inspeksjonen av stasjonen i 2015.

Tjenesten fastsatte 2. desember 2014 en *Instruks om tilrettelegging for EOS-inspeksjoner samt behandling av henvendelser fra EOS-utvalget. Det er første gang utvalget ser en slik instruks i EOS-tjenestene. Det er positivt.*

7.2 Særskilt melding om hjemmelsgrunnlaget for E-tjenestens overvåkingsvirksomhet

EOS-utvalget vil i 2016 overlevere en særskilt melding til Stortinget om hjemmelsgrunnlaget for E-tjenestens overvåkingsvirksomhet. Bakgrunnen er behovet for en vurdering av e-lovens tilstrekkelighet som rettslig grunnlag for tjenestens overvåking, sett i lys av den teknologiske og rettslige utviklingen, samt utviklingen i trusselbildet.

7.3 Utvalgets innsyn i E-tjenesten

I årsmeldingen for 2013 ble det gitt en utfyllende redegjørelse for utvalgets innsynsrett i E-tjenesten. Saken har sin bakgrunn i Stortingets plenarvedtak i 1999, som gikk ut på at det skulle gjelde en særskilt prosedyre for tvist om innsyn i E-tjenestens dokumenter. Vedtaket førte ikke til endring i utvalgets lov eller instruks.⁴³ Bakgrunnen for Stortingets vedtak

fra 1999 er den særlige sensitiviteten som knytter seg til E-tjenestens kilder, identiteten til personer i okkupasjonsberedskapen og spesielt sensitive opplysninger mottatt fra utenlandske samarbeidende tjenester. Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité avventer evalueringen av EOS-utvalget før den tar stilling til spørsmålet om utvalgets innsynsrett skal gjelde fullt ut også for E-tjenesten.⁴⁴ I praksis innebærer plenarvedtaket fra 1999 at utvalget ikke får innsyn i informasjon som tjenesten vurderer som «særlig sensitiv». E-tjenesten utarbeidet i 2013 en forkortet, ugradert definisjon av «særlig sensitiv informasjon». I meldingsåret har Forsvarsdepartementet besluttet å avgradere hele definisjonen av det samme. Den avgraderte definisjonen lyder slik:

- 1) Identiteten til E-tjenestens og utenlandske partneres menneskelige kilder.
- 2) Identiteten til utenlandske partneres særskilt beskyttede tjenestemenn.
- 3) Personer og operative planer i okkupasjonsberedskapen.
- 4) E-tjenestens og/eller utenlandske partneres særlig sensitive utenlandsoperasjoner* som ved kompromittering
 - a. alvorlig kan skade forholdet til fremmed makt grunnet operasjonens politiske risiko, eller
 - b. kan medføre alvorlig skade eller tap av liv for eget personell eller tredjepersoner.

*Med «utenlandsoperasjoner» menes her operasjoner rettet mot utenlandske forhold (fremmede stater, organisasjoner eller individer), inkludert aktivitet relatert til slike operasjoner som forberedes og gjennomføres på norsk territorium.

Utvalget blir rutinemessig orientert om antallet saker og datamengder som unntas fra utvalgets innsyn, samt hvilken av de fire kategoriene i ovennevnte definisjon saken faller inn under. E-tjenesten har i 2015 fastsatt Retningslinjer for behandling av særlig sensitiv informasjon. Av retningslinjene fremgår det blant annet at dersom informasjonen ikke lenger kan anses for å være særlig sensitiv informasjon, skal den ikke lenger kategoriseres som dette og gjøres tilgjengelig for utvalgets kontroll. Slik avkategorisering skal vurderes ved endt operasjon og deretter ved faste tidsintervaller. Så langt har det ikke skjedd noen slik avkategorisering.

Utvalget har i tidligere årsmeldinger redegjort for dialogen mellom utvalget og tjenesten om tilrettelegging for innsyn, som i 2014 førte til at utvalget kunne søke fritt i tjenestens systemer, med unntak for

41. Utfyllende bestemmelser for Etterretningstjenestens innsamling mot norske personer i utlandet samt for utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester. Fastsatt av Forsvarsdepartementet den 24. juni 2013 med hjemmel i instruks om Etterretningstjenesten § 17. Instruksen er tilgjengelig på Lovdata.

42. Av e-loven § 4 andre ledd fremgår det at E-tjenesten bare kan «oppbevare informasjon som gjelder norske fysiske eller juridiske personer dersom informasjonen har direkte tilknytning til ivaretagelsen av Etterretningstjenestens oppgaver etter § 3 eller er direkte knyttet til en slik persons arbeid eller oppdrag for Etterretningstjenesten».

43. Se Dokument nr. 16 (1998–99), Innst. S. nr. 232 (1998–99) og referat og vedtak i Stortinget 15. juni 1999.

44. Se Innst. 289 S (2014–2015) kapittel 2 Komiteens merknader.

opplysninger som kategoriseres som særlig sensitiv, jf. ovenfor. E-tjenesten har i 2015 ytterligere forbedret og tilrettelagt for utvalgets søk på egen hånd. Løsningen er tilfredsstillende.

7.4 Avviksmeldinger i E-tjenestens tekniske innsamling

E-tjenesten har innført en rutine for å rapportere til utvalget når tjenesten selv har avdekket avvik i sitt tekniske innsamlingssystem. Ingen av avvikene i meldingsåret har medført at det er blitt innhentet opplysninger om enkeltpersoner. E-tjenesten har orientert om at hvert av avvikene er fulgt opp ved å forbedre interne rutiner for å forhindre menneskelige feil, samt ved å utbedre tekniske systemer.

Utvalget har ikke funnet grunn til å følge opp avvikene som er avdekket i 2015. Utvalget mener E-tjenesten ved sin rapportering og oppfølging viser vilje og evne til å ivareta grunnleggende rettssikkerhetsgarantier og at tjenesten følger opp forutsetningen om å holde utvalget løpende orientert om forhold som angår kontrollen.

7.5 E-tjenestens sletterutiner for operativ informasjon

I årsmeldingen for 2014 redegjorde utvalget for sine spørsmål til E-tjenesten om tjenestens sletterutiner for opplysninger som behandles i tjenestens operative virksomhet. På bakgrunn av korrespondansen med utvalget uttalte tjenesten at den ville vurdere å utvikle generelle regler for sletting av operativ informasjon, særlig for opplysninger om norske fysiske og juridiske personer. I 2015 har E-tjenesten orientert utvalget om at det er igangsatt et internt arbeid for å utarbeide et helhetlig og generelt internt regelverk for behandling av personopplysninger i tjenesten. Tjenesten uttrykte at det på sikt er ønskelig med et generelt offentlig regelverk om tjenestens personopplysningsbehandling. *Utvalget vil holde seg orientert om tjenestens arbeid på dette området.*

8. KONTROLL AV ANNEN EOS-TJENESTE

8.1 Generelt om kontrollen

Utvalget fører løpende kontroll med all EOS-tjeneste som utføres av den offentlige forvaltningen eller under styring av eller på oppdrag fra denne.⁴⁵ Kontrollområdet er med andre ord ikke knyttet til bestemte organisatoriske enheter, men er funksjonelt definert.

Etter kontrollinstruksen § 11 nr. 2 bokstav e skal utvalget årlig inspisere minst to av E-tjenestens sta-

sjoner og/eller sikkerhets- og etterretningsfunksjoner ved militære staber og avdelinger, og av personell-sikkerhetstjenesten ved minst to departementer/etater.

Utvalget har i 2015 gjennomført inspeksjoner av sikkerhets- og etterretningsfunksjonene i Marinejegerkommandoen (MJK). Videre har utvalget inspisert personellsikkerhetstjenesten i Nasjonal kommunikasjonsmyndighet (Nkom) og i Forsvarsdepartementet (FD). Inspeksjonen i Nkom omfattet i tillegg undersøkelser i forbindelse med påstander om falske basestasjoner i Oslo sentrum, se avsnitt 2.2.2.

De ovennevnte inspeksjonene ble forberedt av sekretariatet i forkant, blant annet gjennom søk i datasystemer. Utvalget fikk tilgang til FISBasis som anmodet, jf. avsnitt 8.2. Verken inspeksjonen av MJK eller inspeksjonen av Nkom ga grunnlag for oppfølging eller kritikk.

På bakgrunn av inspeksjonen av personellsikkerhetstjenesten i FD kritiserte utvalget departementet for svært lang saksbehandlingstid i to saker. I begge sakene brukte departementet som klageinstans omkring to og et halvt år på å avgjøre sakene. Det er altfor lang tid. FD har opplyst til utvalget at klareingsmyndigheten i departementet er blitt styrket. Gjennomsnittlig saksbehandlingstid i alle klagesaker avgjort av FD i 2015 var på 245 dager. Ut fra tallmateriale som utvalget har bedt om, har utvalget merket seg at departementets restanser i klareringssaker og klagesaker er redusert med 82 prosent i løpet av meldingsåret.

Utvalget har i 2015 mottatt én klage rettet mot personellsikkerhetstjenesten i FD over lang saksbehandlingstid. Utvalget kritiserte departementet for at det gikk over fire måneder før saken ble registrert i saksbehandlingssystemet, slik at personkontrollen kunne iverksettes, og uttrykte overfor klareingsmyndigheten en forventning om at saken ble prioritert.

I en klagesak rettet mot NSM, jf. avsnitt 5.6.2 – Klagesak 1, ble FD kritisert for lang saksbehandlingstid. Utvalget sluttet seg til FDs vurdering om at departementet på et tidligere tidspunkt burde ha ferdigbehandlet klagen over manglende dokumentinnsyn i klareringssaken.

8.2 Utvalgets tilgang til FISBasis

I årsmeldingene for 2012, 2013 og 2014 har utvalget meldt at det ikke har hatt god nok faktisk tilgang til Forsvarets FISBasis-systemer, og at det som følge av manglende fremdrift i saken hadde henvendt seg til forsvarssjefen og anmodet om umiddelbar avklaring på utvalgets brukertilganger. I 2015 har Cyberforsvaret utarbeidet en rutine som beskriver hvordan utvalget skal sikres tilgang til systemene, både ved anmeldte og uanmeldte inspeksjoner. I forbindel-

45. Jf. kontrollloven § 1 første ledd.

se med den anmeldte inspeksjonen av Marinejegerkommandoen i 2015 fikk utvalget tilgang som anmodet. *Utvalget er tilfreds med den etablerte rutinen.*

9. EKSTERNE RELASJONER OG ADMINISTRATIVE FORHOLD

9.1 Utvalgets eksterne relasjoner

EOS-utvalget har kontakt med relevante eksterne miljøer. Den eksterne kontakten er både rettet mot andre lands kontrollmyndigheter, forskningsmiljøer i inn- og utland, andre nasjonale kontrollinstanser, samt media og samfunnet for øvrig. Utvalget ønsker åpenhet om sitt arbeid.

Endringer i det internasjonale trusselbildet medfører stadig økende internasjonalisering av tjenestenes arbeid. Det økte internasjonale samarbeidet mellom tjenestene gir kontrollmyndighetene nye utfordringer. EOS-utvalget følger med på denne utviklingen, og jobber for å bedre samarbeidet med andre lands kontrollmyndigheter, blant annet gjennom å utveksle erfaringer og gjennomføre gjensidige besøk. Det er nyttig å ha kontakt med kontrollutvalg i andre land, da utveksling av erfaringer om faglige og organisatoriske problemstillinger stimulerer til nytenking og forbedring av utvalgets arbeidsmetoder.

Utvalget ønsker også selv å dele sine egne erfaringer for å kunne bidra til kompetanseheving og institusjonsutvikling i andre land. Dette gjelder i møte med «unge demokratier», samt i møte med etablerte demokratiske stater. Det kan i denne sammenheng trekkes frem hvordan utvalget og sekretariatet i året som har gått blant annet har vært i kontakt med parlamentarikere og kontrollmyndigheter fra Kaukasus, Vest-Balkan, Ukraina, Tyskland, Østerrike, Sverige, Nederland og Sveits. Utvalget har videre deltatt på møter i Europaparlamentet hvor økt samarbeid mellom kontrollorganene i Europa har stått på dagsordenen. Utvalget har også møtt Europarådets kommisjonær for menneskerettigheter og kommet med innspill til rapporten om demokratisk og effektiv kontroll med europeiske sikkerhetstjenester, samt engasjert seg i relevant forskningssamarbeid som kan styrke den demokratiske kontrollen med hemmelige tjenester også utenfor Norges grenser.

Representanter fra utvalget og sekretariatet har i 2015 deltatt på en rekke ulike arrangementer. Som deltakere i debatter og seminarer, eller som vertskap for besøk fra utlandet, har utvalget søkt å være åpne og aktive i spørsmål knyttet til kontroll med hemmelige tjenester. En oversikt over ekstern kontakt gis i vedlegg 2.

9.2 Administrative forhold

Utvalgets utgifter i 2015 har vært på kr 12 499 000 mot budsjett, inkludert overførte midler, på kr 13 506 000. Ubrukt bevilgning er søkt overført til budsjettet for 2016. Mindreforbruket skyldes i hovedsak at det tok lengre tid å besette to av de tre nyopprettede stillingene enn antatt, og refusjoner fra Nav for to kortvarige permisjoner der det ikke har vært benyttet vikariater.

Utvalgets sekretariat benytter nå alle kontorene i utvalgets lokaler. Det er behov for å flytte til større lokaler. Det antas også at det vil være aktuelt å utvide sekretariatet med flere ansatte. Utvalget er i gang med å identifisere hvilke krav som skal settes til nye lokaler, og vil ta kontakt med Stortinget om dette i første halvår 2016. Denne henvendelsen vil også omfatte eventuelle behov for oppfølging av Evalueringsutvalgets rapport.⁴⁶

10. Forslag til endringer i regelverk

10.1 Utsatt innsyn

Hoveddelen av utvalgets korrespondanse er med EOS-tjenestene som er beskyttet av sikkerhetsmessige grunner, og dermed sikkerhetsgradert i henhold til sikkerhetsloven § 11. Den delen av utvalgets korrespondanse som ikke er sikkerhetsgradert, og som foregår med offentlige myndigheter, omfattes av offentliglegovas⁴⁷ bestemmelser om innsyn ved mottak i den offentlige myndigheten det korresponderes med. I tilfeller der denne korrespondansen er del av utvalgets forberedelse av en sak som vurderes fremlagt for Stortinget som ledd i den konstitusjonelle kontrollen, har utvalget sett at det kan være behov for at offentlighet først inntre når saken er mottatt i Stortinget, sml. riksrevisjonsloven⁴⁸ § 18 andre ledd og offentliglova § 5.

Riksrevisjonsloven § 18 andre ledd lyder slik:

«For saksdokumenter som er utarbeidet av eller til Riksrevisjonen i saker som den vurderer å legge frem for Stortinget som ledd i den konstitusjonelle kontroll, skal offentlighet først inntre når saken er mottatt i Stortinget. Riksrevisjonen varsler vedkommende forvaltningsorgan om at saken er av en slik art. Er en slik sak ferdigbehandlet uten at den vil bli oversendt Stortinget, inntre offentlighet når Riksrevisjonen har varslet vedkommende forvaltningsorgan om at saken er ferdigbehandlet».

46. Dokument 16 (2015-2016) Rapport til Stortinget fra Evalueringsutvalget for Stortingets kontrollutvalg for etterrettings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget).

47. Jf. lov 19. mai 2006 nr. 16 om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd (offentliglova).

48. Lov 7. mai 2004 nr. 21 om Riksrevisjonen.

Offentleglova § 5 andre ledd om utsatt innsyn lyder slik:

«For dokument som er utarbeidde av eller til Riksrevisjonen i saker som han vurderer å leggje fram for Stortinget som ledd i den konstitusjonelle kontrollen, gjeld innsyn først når saka er motteken i Stortinget, eller når Riksrevisjonen har varsla vedkommande organ om at saka er ferdigbehandla, jf.

lov 7. mai 2004 nr. 21 om Riksrevisjonen § 18 andre ledd».

Utvalget anmoder Stortinget om å vurdere lovfesting av en tilsvarende regel om utsatt innsyn for EOS-utvalget. Utvalget har i 2015 ikke motsatt seg at det er gitt innsyn i utvalgets ugraderte korrespondanse med offentlige myndigheter.

Vedlegg 1

Vedlegg 1 – Begrepsforklaringer

Anmodende myndighet

Et organ som i egenskap av eller på vegne av autorisasjonsmyndighet anmoder om personkontroll.

Arbeidsregister

Register med etterretningsopplysninger som anses nødvendige og relevante for PSTs oppgaveløsning. PST bruker arbeidsregistret Smart.

Arbeidsregistrering

Behandling av opplysninger som anses nødvendige og relevante for PSTs oppgaveløsning og som ikke kvalifiserer til opprettelse av eller behandling i forebyggende sak.

Autorisasjon

Avgjørelse om at sikkerhetsklarert person skal gis tilgang til informasjon med en angitt sikkerhetsgrad.

Avvergende etterforskning

Etterforskning med det siktemål å avverge at det blir begått en straffbar handling.

Behandling av opplysninger

Enhver form for elektronisk eller manuell håndtering av opplysninger.

CTG

Counter Terrorism Group (CTG) er et europeisk samarbeidsforum innen kontraterror mellom sikkerhetstjenestene i EU, samt Norge og Sveits.

Datascript

Et datascript er et program som for eksempel er konstruert slik at det automatisk finner registreringer som er modne for en manuell gjennomgang iht. kravet til femårsevaluering.

DocuLive

Et arkiv- og saksbehandlingssystem.

Etterforskingssak (e-sak)

Sak opprettet med det formål å undersøke om det foreligger straffbart forhold som faller inn under PSTs ansvarsområde.

Femårsregelen

Krav om at PSTs arbeidsregistreringer skal vurderes dersom de ikke er tilført nye opplysninger i løpet av de siste fem årene.

Forebyggende sak (f-sak)

Sak opprettet med det formål å undersøke om noen forbereder et straffbart forhold som PST har til oppgave å forebygge.

Henleggelse

Beslutning om at en sak avsluttes uten at det er fattet realitetsavgjørelse.

Klareringsmyndighet

Offentlig organ som er tillagt myndighet til å avgjøre om en person skal få sikkerhetsklarering.

Klareringssak

Sak om avgjørelse av en anmodning om sikkerhetsklarering, som krever en vurdering av en persons sikkerhetsmessige skikkethet.

Mappestruktur

Gjennom Windows Utforsker kan man se harddiskens/nettverksstasjonens mappestruktur, herunder alle filer som er behandlet der. For eksempel «I-området».

Mimir

Saksbehandlingsverktøy som brukes i klareringssaker.

Observasjonstid

Avgjørelse om på hvilket tidspunkt anmodning om klarering for en person kan fremsettes på nytt.

Omspurte

Person som det etter samtykke anmodes om sikkerhetserklaring for.

PEACE-modellen

Teknikk for gjennomføring av politiavhør. Sikkerhetssamtaler er basert på en variant av PEACE-modellen, som er tilpasset til bruk ved sikkerhetsklareringer.

Personellsikkerhet

Tiltak, handlinger og vurderinger for å hindre at personer som vil kunne utgjøre en sikkerhetsrisiko, plasseres eller er plassert slik at risikoen aktualiseres.

Personkontroll

Innhenting av relevante opplysninger til vurdering av sikkerhetsklarering.

Personopplysning

Opplysninger og vurderinger som kan knyttes til en enkeltperson.

Sikkerhetsgradert informasjon

Informasjon som etter reglene i sikkerhetsloven skal beskyttes av sikkerhetsmessige grunner. Informasjonen merkes med en sikkerhetsgrad, for eksempel KONFIDENSIELT.

Sikkerhetsklarering

Avgjørelse foretatt av en klareringsmyndighet om en persons antatte sikkerhetsmessige skikkethet for en angitt sikkerhetsgrad.

Sikkerhetssamtale

Samtale som klareringsmyndigheten gjennomfører for å vurdere en persons sikkerhetsmessige skikkethet i en klareringssak.

SIS

Schengen Information System (SIS).

Skjulte tvangsmidler

Etterforskningsmetoder som mistenkte ikke er kjent med bruken av, for eksempel kommunikasjonskontroll, romavlytting og hemmelig ransaking.

Smart

PSTs arbeidsregister.

Smartsak

PSTs arbeidsverktøy for forebyggende saker og etterforskingssaker.

Sperring

Markering av lagrede opplysninger i den hensikt å begrense den fremtidige behandlingen av disse opplysningene, jf. politiregisterloven § 2 nr. 10.

Vedlegg 2

Vedlegg 2 – Møter, besøk og deltakelse på konferanser mv.

I det følgende redegjøres det kort for møter, besøk, seminarer, konferanser mv. som utvalget og dets sekretariat i løpet av 2015 har deltatt på. Utover dette har utvalgsleder og andre medlemmer av utvalget også holdt en del innlegg om EOS-utvalgets virksomhet i mindre formelle sammenhenger.

Besøk til nederlandske kontrollmyndigheter

To ansatte i sekretariatet besøkte i januar 2015 den nederlandske kontrollmyndigheten «Review Committee on the Intelligence and Security Services» (CTIVD) i Haag, som ledd i å øke kunnskapen om andre staters kontroll med de hemmelige tjenestene.

Demokratiseminar i Bodø

Utvalgsleder holdt i januar 2015 et innlegg om kontrollen med de hemmelige tjenestene i Norge på: «Demokratiseminar om terrortrussel, overvåking og sikkerhet i et demokratisk samfunn», ved Universitetet i Nordland, Bodø.

Besøk til svenske kontrollmyndigheter

To ansatte i sekretariatet besøkte i januar 2015 «Säkerhets- og integritetsskyddsnämnden» i Stockholm som ledd i å øke kunnskapen om andre staters kontroll med de hemmelige tjenestene.

Møte med Sivilombudsmannen

Sekretariatet møtte i januar ansatte hos Sivilombudsmannen. Møtet ble avholdt med tanke på å utveksle og lære av hverandres erfaringer.

Studietur til USA

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver besøkte i januar 2015 sentrale amerikanske forskningsmiljøer innenfor etterretning og demokratisk kontroll med hemmelige tjenester i Washington DC og Boston. Besøket var et ledd i utvalgets arbeid med å knytte faglige kontakter og heve kompetansen på fagfeltet.

Besøk av delegasjon fra Østerrike

EOS-utvalget mottok i januar 2015 en delegasjon fra Østerrike. Besøket var en del av et studiebesøk til Norge, der østerrikerne ønsket å lære mer om den norske modellen for kontroll med de hemmelige tjenestene.

Besøk av Europarådets kommisær for menneskerettigheter

EOS-utvalget mottok i januar 2015 Europarådets kommisær for menneskerettigheter Mr. Nils Muiznieks. Kommisæren ønsket å lære mer om den norske modellen for kontroll med de hemmelige tjenestene. Kommisæren publiserte senere på året følgende rapport med anbefalinger: «Democratic and effective oversight of national security service», Europarådet 2015.

Besøk til DCAF

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver besøkte i januar 2015 det Genève-baserte forskningsinstituttet «Democratic Control of Armed Forces» (DCAF). Besøket var et ledd i å videreutvikle kontakten og samarbeidet med forskningsinstituttet.

Besøk til belgiske kontrollmyndigheter

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver besøkte i mars 2015 den belgiske kontrollmyndigheten «Belgian Standing Intelligence Agencies Review Committee» i Brussel, som ledd i å øke kunnskapen om andre staters kontroll med de hemmelige tjenestene.

Møte med Ombudsmannen for Forsvaret

Ansatte i sekretariatet møtte i april 2015 Ombudsmannen for Forsvaret for å utveksle erfaringer og diskutere felles utfordringer, særlig når det gjelder klager over saker om sikkerhetsklarering.

Forskerlunsj i Tromsø

Sekretariatsleder og to ansatte i sekretariatet deltok i mai 2015 på en forskerlunsj med forskere og studenter fra Det juridiske fakultet og Fakultetet for Humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. Tema for møtet var den demokratiske kontrollen med de hemmelige tjenestene i Norge og EOS-utvalgets kontrollfunksjon. EOS-utvalget var medarrangør på forskerlunsjen.

Deltakelse på OSSE-konferanse i Usbekistan

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver holdt i mai 2015 et innlegg på Organisasjon for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (OSSE)s konferanse i Tashkent, Usbekistan. Tema for konferansen var «Urgent issues of enhancement of organizational and legal

mechanisms for exercise of Parliamentary control: National and foreign practice».

Konferanse om demokratisk kontroll med etterretningstjenester i Europaparlamentet

Utvalgsmedlem Koritzinsky deltok i mai 2015 med et foredrag på den interparlamentariske konferansen i Europaparlamentet med tittel «Conference on the Democratic oversight of Intelligence services in the European Union». Konferansen ble avholdt i Brussel.

Foredrag ved Forsvarets stabsskole

Utvalgsmedlem Koritzinsky og samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver holdt i september 2015 foredrag om EOS-utvalget for masterskolestudenter i emnet etterretning ved Forsvarets stabsskole.

Konferanse om beskyttelse av data i Amsterdam

Utvalgsmedlem Sunde og en ansatt i sekretariatet deltok i oktober 2015 på konferansen «International Conference of Data Protection and Privacy Commissioners» i Amsterdam.

Møte med andre staters kontrollmyndigheter i Bern

Sekretariatsleder og samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver møtte i oktober 2015 representanter for demokratiske kontrollmyndigheter for hemmelige tjenester fra en rekke europeiske land. På møtet diskuterte representantene muligheten for å få til et økt internasjonalt samarbeid kontrollorganene imellom.

Besøk av delegasjon fra Tyskland

I oktober 2015 mottok utvalget et besøk fra den tyske G-10 kommisjonen i Deutscher Bundestag. Besøket var en del av et flere dagers studiebesøk til Norge, der den tyske kontrollkommisjonen ønsket å lære mer om den norske modellen for kontroll med de hemmelige tjenestene.

Boklansering ved Universitetet i Oslo

Utvalgsleder og samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver holdt i oktober 2015 innlegg på den internasjonale lanseringen av boken «Making International Intelligence Cooperation Accountable». Lanseringen fant sted ved Det juridiske fakultet på Universitetet i Oslo. Boken er et resultat av et samarbeid mellom forskningsinstituttet DCAF, Durham University, UK og EOS-utvalget.

Halvdags forskningsseminar i Tromsø

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver holdt i oktober 2015 en presentasjon om utfordringer knyttet til internasjonalt samarbeid mellom kontrollorganer på et halvdagsseminar ved Det juridiske fakultet

på Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. EOS-utvalget var medarrangør til forskningsseminaret.

Skandinavisk møte mellom kontrollorganer i Stockholm

EOS-utvalget og deler av sekretariatet møtte i oktober 2015 sine skandinaviske kollegaer fra Danmark og Sverige. Tema for møtet var utfordringer knyttet til kontroll av behandlingen av personopplysninger i de hemmelige tjenestene. Møtet fant sted i Stockholm og varte i to dager.

Personvernkonferanse i Oslo

Sekretariatsleder holdt i oktober 2015 et foredrag på personvernombudskonferansen i Oslo. Temaet for innlegget var «Hjelp – PST står på døra og vil ha vår hjelp – hva gjør vi?».

DCAF Workshop – Georgias Parlament

Utvalgsmedlem Koritzinsky deltok i november med et foredrag på en workshop om «Intelligence and oversight reform in Georgia». Workshopen ble arrangert av forskningsinstituttet DCAF.

Besøk til amerikanske og kanadiske kontrollmyndigheter

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver besøkte i november 2015 representanter for de amerikanske kontrollmyndighetene Senate Select Committee on Intelligence og House Select Committee on Intelligence, samt de kanadiske kontrollmyndighetene Security Intelligence Review Committee og Office of the Communications Security Establishment Commissioner. Besøket var et ledd i å øke kunnskapen om andre staters kontroll med de hemmelige tjenestene.

Presentasjon for parlamentarikerdelegasjon fra Ukraina

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver holdt i november 2015 en presentasjon for en ukrainsk parlamentarikerdelegasjon på besøk til Norge. Tema for presentasjonen var hvordan EOS-utvalget fører en demokratisk kontroll med de hemmelige tjenestene i Norge.

Deltakelse på DCAF-konferanser på Vest-Balkan

Samfunnsvitenskapelig seniorrådgiver deltok i desember 2015 som innleder på to konferanser arrangert av DCAF på Vest-Balkan (Makedonia og Slovenia). Temaet for begge konferansene var institusjonsutvikling i unge demokratier med særlig fokus på utvikling av systemer for demokratisk kontroll med de hemmelige tjenestene.

Vedlegg 3

Vedlegg 3 – Kontrollloven⁴⁹

§ 1. Kontrollorganet og kontrollområdet

Stortinget velger et utvalg til å kontrollere etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste som utføres av den offentlige forvaltning eller under styring av eller på oppdrag fra denne.

Kontrollen omfatter ikke overordnet påtalemyndighet.

Forvaltningsloven og offentlighetsloven gjelder ikke for utvalgets virksomhet. Unntatt herfra er forvaltningslovens regler om ugildhet.

Stortinget gir en alminnelig instruks om virksomheten til kontrollutvalget innen rammen av denne lov og fastsetter bestemmelser om dets sammensetning, funksjonsperiode og sekretariat.

Innenfor rammen av lov og instruks utfører utvalget sitt verv selvstendig og uavhengig av Stortinget. Stortinget kan likevel ved vanlig plenarvedtak (stortingsvedtak) pålegge utvalget å foreta nærmere definerte undersøkelser innenfor utvalgets kontrollmandat, og under iaktakelse av de regler og innen de rammer som for øvrig ligger til grunn for utvalgets virksomhet.

§ 2. Formål

Formålet med kontrollen er:

1. å klarlegge om og forebygge at det øves urett mot noen, herunder påse at det ikke nyttes mer inngripende midler enn det som er nødvendig etter forholdene, og at tjenestene respekterer menneskerettighetene,
2. å påse at virksomheten ikke utilbørlig skader samfunnslivet,
3. å påse at virksomheten holdes innen rammen av lov, administrative eller militære direktiver og ulovfestet rett.

Utvalget skal iakttå hensynet til rikets sikkerhet og forholdet til fremmede makter.

Formålet er rent kontrollerende. Utvalget kan ikke instruere de kontrollerte organer eller nyttes av disse til konsultasjoner.

§ 3. Kontrollutvalgets oppgaver

Utvalget skal føre regelmessig tilsyn med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste som utføres i den sivile og militære forvaltning.

Utvalget skal undersøke alle klager fra enkeltpersoner og organisasjoner. Av eget tiltak skal utvalget ta opp alle saker og forhold som det ut fra formålet finner riktig å behandle, og særlig slike som har vært gjenstand for offentlig kritikk. Med forhold menes også regelverk, direktiver og praksis.

Utvalgets undersøkelser kan gå utover de rammer som følger av § 1 første ledd, jfr. § 2 når det tjener til å klarlegge saker eller forhold som det undersøker i kraft av sitt mandat.

§ 4. Innsynsrett m.v.

For å utføre sitt verv, kan utvalget kreve innsyn i og adgang til forvaltningens arkiver og registre, lokaler, installasjoner og anlegg av enhver art. Like med forvaltningen regnes virksomhet m.v. som eies med mer enn en halvdel av det offentlige. Utvalgets rett til innsyn og adgang etter første punktum gjelder tilsvarende overfor virksomheter som bistår ved utførelse av etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste.

Enhver som tjenestegjør i forvaltningen plikter på anmodning å tilveiebringe alt materiale, utstyr m.v. som kan ha betydning for gjennomføring av kontrollen. Andre har samme plikt med hensyn til materiale, utstyr m.v. som de har mottatt fra offentlige organer.

§ 5. Forklaringer og møteplikt m.v.

Enhver plikter etter innkalling å møte for utvalget.

Klagere og andre privatpersoner i partsliknende stilling kan på ethvert trinn i saken la seg bistå av advokat eller annen fullmektig i den utstrekning det kan skje uten at graderte opplysninger derved blir kjent for fullmektigen. Samme rett har ansatte og tidligere ansatte i forvaltningen i saker som kan munne ut i kritikk mot dem.

Alle som er eller har vært i forvaltningens tjeneste har forklaringsplikt for utvalget om alt de har erfart i tjenesten.

Pliktmessig avgitt forklaring må ikke foreholdes noen eller fremlegges i retten i straffesak mot avgiveren uten dennes samtykke.

Utvalget kan begjære bevisopptak etter domstolloven § 43 annet ledd. Tvisteloven §§ 22-1 og 22-3 gjelder ikke. Rettsmøtene skal være lukket og forhandlingene holdes hemmelige. Forhandlingene hol-

49. Lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (kontrollloven).

des hemmelige inntil utvalget eller vedkommende departement bestemmer annet, jfr. §§ 8 og 9.

§ 6. Om statsrådene og departementene

Reglene i §§ 4 og 5 gjelder ikke statsrådene, departementene og deres embets- og tjenestemenn, unntatt i forbindelse med klarering og autorisasjon av personer og bedrifter for behandling av graderte opplysninger.

§ 7. (Opphevet ved lov 3 des 1999 nr. 82 (i kraft 15 okt 2000 iflg. res 22 sep 2000 nr. 958).)

§ 8. Uttalelser og meldinger

1. Uttalelser til klagere skal være ugraderte. Opplysning om noen har vært gjenstand for overvåkingsvirksomhet eller ikke, anses som gradert hvis annet ikke blir bestemt. Uttalelser til forvaltningen graderes etter sitt innhold. Utvalget avgjør i hvilken utstrekning dets ugraderte uttalelser eller ugraderte deler av disse skal offentliggjøres. Hvis offentliggjøring må antas å medføre at en klagers identitet vil bli avdekket, skal dennes samtykke foreligge.
2. Utvalget avgir årlig melding til Stortinget om sin virksomhet. Slik melding kan også gis hvis det er avdekket forhold som Stortinget straks bør kjenne til. Meldingene og deres vedlegg skal være ugraderte.

§ 9. Taushetsplikt m.v.

Med de unntak som følger av § 8, har utvalget og dets sekretariat taushetsplikt hvis annet ikke blir bestemt.

Utvalgets medlemmer og sekretariat er bundet av regler om behandling av dokumenter m.v. som må beskyttes av sikkerhetsmessige grunner. De skal være sikkerhetsklarert for høyeste beskyttelsesgrader nasjonalt og etter traktat Norge er tilsluttet. Stortingets presidentskap er klareringsmyndighet for utvalgets medlemmer. Personkontroll utføres av Nasjonal sikkerhetsmyndighet.

Hvis utvalget er i tvil om graderingen av opplysninger i uttalelse eller meldinger, eller mener at av- eller nedgradering bør skje, forelegger det spørsmålet for vedkommende etat eller departement. Forvaltningens avgjørelse er bindende for utvalget.

§ 10. Bistand m.v.

Utvalget kan anta bistand.

Lovens regler gjelder tilsvarende for bistandspersoner. Bistandspersoner skal likevel bare autoriseres for slik beskyttelsesgrad som oppdraget krever.

§ 11. Straff

Forsettlig eller grov uaktsom overtredelse av §§ 4, 5 første og tredje ledd, 9 første og annet ledd og 10 annet ledd i denne lov straffes med bøter eller fengsel inntil 1 år, hvis ikke strengere straffebestemmelse får anvendelse.

§ 12. Ikrafttreden

Denne lov trer i kraft straks.

Vedlegg 4**4 – Kontrollinstruksen⁵⁰****§ 1. Om kontrollutvalget og dets sekretariat**

Utvalget skal ha 7 medlemmer medregnet leder og nestleder, alle valgt av Stortinget, etter innstilling fra Stortingets presidentskap, for et tidsrom av inntil 5 år. Det bør unngås at flere enn 4 medlemmer skiftes ut samtidig.

Utvalgets medlemmer skal være sikkerhetskla-
rert og autorisert for høyeste sikkerhetsgrad nasjonalt og etter traktat Norge er tilsluttet.

Godtgjørelse til utvalgets medlemmer fastsettes av Stortingets presidentskap.

Leder for utvalgets sekretariat tilsettes og lønns-
plasseres av Stortingets presidentskap etter innstil-
ling fra utvalget. Tilsetting og lønsplassering av det
øvrige personalet i sekretariatet foretas av utvalget.
Nærmere regler om fremgangsmåten ved tilsetting
og adgang til delegering av utvalgets myndighet fast-
settes i et personalreglement som skal godkjennes av
Stortingets presidentskap. Bestemmelsen i annet
ledd gjelder tilsvarende for samtlige tilsatte i sekreta-
riatet.

§ 2. Beslutningsdyktighet og arbeidsform

Utvalget er beslutningsdyktig når 5 medlemmer
er til stede. Utvalget skal som hovedregel opptre
samlet, men kan dele seg under inspeksjon av tjenes-
tsteder eller anlegg.

Ved særlig omfattende undersøkelser kan inn-
henting av forklaringer, besiktigelser på stedet mv.
overlates til sekretæren og ett eller flere medlemmer.
Det samme gjelder dersom slik innhenting ved det
samlede utvalg vil kreve uforholdsmessig arbeid el-
ler kostnad. Ved avhør som nevnt i dette ledd kan ut-
valget anta bistand. Det er da tilstrekkelig at sekretæ-
ren eller ett medlem deltar.

Utvalget kan også ellers anta bistand når det kre-
ves særlig kyndighet.

Personer som tidligere har virket i EOS-tjeneste-
ne kan ikke antas som bistandspersoner.

§ 3. Ordensforskrifter

Sekretariatet fører sakjournal og møteprotokoll.
Beslutninger og dissenser skal framgå av protokol-
len.

Uttalelser og bemerkninger som framkommer el-
ler protokolleres under kontroll, anses ikke avgitt
uten at de er meddelt skriftlig.

§ 4. Begrensninger mv. i kontrollen

Kontrolloppgaven omfatter ikke virksomhet som
angår personer som ikke er bosatt i riket og organisa-
sjoner som ikke har tilhold her, eller som angår utlen-
dinger hvis opphold er knyttet til tjeneste for frem-
med stat. Utvalget kan likevel utøve kontroll i tilfel-
ler som her nevnt når særlige grunner tilsier det.

Kontrollen bør innrettes slik at den er til minst
mulig ulempe for tjenestenes løpende virksomhet.
Det departement Kongen bestemmer kan helt eller i
deler suspendere kontrollen under krise og krig inntil
Stortinget bestemmer annet. Ved slik suspensjon skal
Stortinget straks underrettes.

§ 5. Begrensninger i innsyn

Utvalget skal ikke søke et mer omfattende innsyn
i graderte opplysninger enn det som er nødvendig ut
fra kontrollformålene. Det skal såvidt mulig iakttas
hensynet til kildevern og vern av opplysninger mot-
tatt fra utlandet.

Mottatte opplysninger skal ikke meddeles annet
autorisert personell eller andre offentlige organer
som er ukjente med dem uten at det er tjenestlig be-
hov for det, er nødvendig ut fra kontrollformålene el-
ler følger av saksbehandlingsreglene i § 9. I tilfelle
tvil bør avgiveren av opplysningene forespørres.

§ 6. Tvist om innsyn og kontroll

Utvalgets beslutninger om hva det skal søke inn-
syn i og om omfanget og utstrekningen av kontrollen
er bindende for forvaltningen. Mot slike beslutninger
kan det ansvarlige personell på vedkommende tje-
nestested kreve inntatt begrunnet protest i møtepro-
tokollen. Etterfølgende protest kan gis av sjefen for
vedkommende tjeneste og av forsvarssjefen.

Protester som her nevnt skal inntas i eller følge
utvalgets årsmelding.

§ 7. Generelt om kontrollen og uttalelser

Utvalget skal følge prinsippet om etterfølgende
kontroll. Utvalget kan likevel kreve innsyn i og uttale
seg om løpende saker.

I gjennomføringen av kontrollen og utformingen
av uttalelser skal utvalget bygge på prinsippene i si-
vilombudsmannsloven § 10 første ledd og § 10 annet
ledd, første, tredje og fjerde punktum, og § 11. Utval-
get kan også gi forslag til forbedringer i administrati-

50. Instruks om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (kontrollinstruksen), fastsatt ved stortingsvedtak 30. mai 1995.

ve og organisatoriske ordninger og rutiner når det kan tjene til å lette kontrollen eller verne mot at det øves urett.

Før det gis uttalelse i saker som kan munne ut i kritikk eller meningsytringer rettet mot forvaltningen, skal den ansvarlige sjef ha hatt anledning til å uttale seg om de spørsmål saken reiser.

Uttalelser til forvaltningen rettes til sjefen for vedkommende tjeneste eller organ eller til forsvarssjefen eller vedkommende departement hvis det gjelder forhold disse bør kjenne til som instruksjons- og kontrollmyndighet.

Ved uttalelser som gir oppfordring til å iverksette tiltak eller treffe beslutninger skal mottakeren bes om å gi tilbakemelding om hva som blir foretatt.

§ 8. Særlig om klager

Ved mottakelse av klager foretar utvalget de undersøkelser i forvaltningen som klagen tilsier. Utvalget avgjør om klagen gir tilstrekkelig grunn til ytterligere behandling før uttalelse avgis.

Uttalelser til klagere bør være så fullstendige som det er mulig uten å gi graderte opplysninger. Ved klager mot Politiets sikkerhetstjeneste om overvåkingssmessig virksomhet skal det likevel bare uttales om klagen har gitt grunn til kritikk eller ikke. Mener utvalget at en klager bør gis en fyldigere begrunnelse, gir det forslag om det overfor vedkommende departement.

Hvis en klage gir grunn til kritikk eller meningsytringer for øvrig, skal begrunnet uttalelse herom rettes til sjefen for den tjeneste det gjelder eller vedkommende departement. Også ellers skal uttalelser i klagesaker alltid meddeles sjefen for den tjeneste klagen er rettet mot.

§ 9. Saksbehandling

Samtaler med privatpersoner skal skje i avhørsform hvis de ikke bare er av orienterende art. Samtaler med forvaltningens personell skal skje i avhørsform når utvalget finner grunn til det eller tjenestemannen ber om det. I saker som kan munne ut i kritikk mot bestemte tjenestemenn, bør avhørsform i alminnelighet nyttes.

Den som avhøres skal gjøres kjent med sine retter og plikter, jf. kontrollutvalgsloven § 5. Forvaltningens personell og tidligere ansatte kan under avhør i saker som kan munne ut i kritikk mot dem også la seg bistå av en tillitsvalgt som er autorisert etter sikkerhetsloven med forskrifter. Forklaringen skal oppleses til vedtakelse og undertegning.

Personer som kan bli utsatt for kritikk fra utvalget, bør varsles om de ikke allerede kjenner til saken. De har rett til å gjøre seg kjent med utvalgets ugraderte materiale og med gradert materiale som de er

autorisert for, alt såframt det ikke vil skade undersøkelsene.

Enhver som gir forklaring skal foreholdes beviser og påstander som ikke samsvarer med vedkommendes egne, såframt de er ugradert eller vedkommende er autorisert for dem.

§ 10. Undersøkelser hos departementene

Utvalget kan ikke kreve innsyn i departementenes interne dokumenter.

Dersom utvalget ønsker opplysninger eller uttalelser fra et departement eller dets personell i andre saker enn slike som gjelder departementets befatning med klarering og autorisasjon av personer og bedrifter, innhentes disse skriftlig fra departementet.

§ 11. Tilsyn

1. Tilsynsoppgaven er:

- a) For Etterretningstjenesten: å sikre at virksomheten holdes innen rammen av tjenestens fastlagte oppgaver og at det ikke øves urett mot noen.
- b) For Nasjonal sikkerhetsmyndighet: å sikre at virksomheten holdes innen rammen av tjenestens fastlagte oppgaver, å føre kontroll med klareringssaker for personer og bedrifter hvor klarering er nektet, tilbakekalt, nedsatt eller suspendert av klareringsmyndighetene og for øvrig å påse at det ikke øves urett mot noen.
- c) For Politiets sikkerhetstjeneste: å føre kontroll med at tjenestens behandling av forebyggende saker og etterforskingssaker, dens bruk av skjulte tvangsmidler, behandling av personopplysninger og utveksling av informasjon med innenlandske og utenlandske samarbeidspartnere, skjer etter det gjeldende regelverk og tilfredsstiller krav til gode rutiner, alt innen rammen av formålet i lovens § 2.
- d) For Forsvarets sikkerhetstjeneste: å føre kontroll med at tjenestens utøvelse av personellsikkerhetstjeneste og annen sikkerhetstjeneste holdes innen rammen av lov og forskriftsverk og tjenestens fastlagte oppgaver, og for øvrig påse at det ikke øves urett mot noen.
- e) For alle: å påse at samarbeidet og informasjonsutvekslingen mellom tjenestene holdes innen rammen av de tjenstlige behov og gjeldende regelverk.

2. Tilsynsvirksomheten skal minst omfatte:

- a) halvårslige inspeksjoner av Etterretningstjenesten sentralt med innføring i den løpende

- virksomheten og slik besiktigelse som finnes nødvendig.
- b) kvartalsvise inspeksjoner av Nasjonal sikkerhetsmyndighet med gjennomgåelse av saker som nevnt under 1 b og slik besiktigelse som finnes nødvendig.
 - c) 6 inspeksjoner årlig av Den sentrale enhet i Politiets sikkerhetstjeneste med gjennomgang av nye saker og løpende bruk av skjulte tvangsmidler, samt minst 10 stikkprøver i arkiver og registre i hvert møte, og med gjennomgang av alle løpende saker minst 2 ganger årlig.
 - d) 3 inspeksjoner årlig av Forsvarets sikkerhetstjeneste med gjennomgåelse av virksomheten som klareringsmyndighet, og slik besiktigelse av annen sikkerhetstjeneste som finnes nødvendig.
 - e) årlig inspeksjon av PST-enhetene i minst 4 politidistrikter, av minst 2 av Etterretningstjenestens stasjoner og/ eller etterretnings-/sikkerhetstjeneste ved militære staber og avdelinger og av personellsikkerhetstjenesten ved minst 2 departementer/etater.
 - f) inspeksjon av eget tiltak av det øvrige politi og andre organer eller institusjoner som bistår Politiets sikkerhetstjeneste.
 - g) for øvrig slik inspeksjon som lovens formål tilsier.

§ 12. Meddelelser til offentligheten

Innen rammen av lovens § 9 tredje ledd jf. § 8 nr. 1 bestemmer utvalget hva som skal meddeles offentligheten i saker som utvalget har uttalt seg om. Ved omtalen av personer skal hensynet til personvernet iakttas også om det ikke gjelder klagere. Tjenestemenn skal ikke navngis eller identifiseres på annen måte uten med vedkommende departements godkjenning.

For øvrig kan lederen eller den utvalget bemyndiger i vedkommendes sted gi meddelelser til offentligheten om en sak er under undersøkelse og om den er ferdigbehandlet eller når den vil bli det.

§ 13. Forholdet til Stortinget

1. Bestemmelsen i § 12 første ledd gjelder tilsvarende for utvalgets meldinger og årsmeldinger til Stortinget.

2. Hvis utvalget anser at hensynet til Stortingets kontroll med forvaltningen tilsier at Stortinget bør gjøre seg kjent med graderte opplysninger i en sak eller et forhold det har undersøkt, skal det i særskilt melding eller i sin årsmelding gjøre Stortinget oppmerksom på det. Det samme gjelder dersom det er behov for ytterligere undersøkelser om forhold som utvalget selv ikke kan komme videre med.
3. Innen 1. april hvert år avgir utvalget melding til Stortinget om sin virksomhet i det foregående år. Årsmeldingen bør omfatte:
 - a) en oversikt over utvalgets sammensetning, møtevirksomhet og utgifter.
 - b) en redegjørelse for utført tilsyn og resultatet av det.
 - c) en oversikt over klagesaker fordelt etter art og tjenestegren og med angivelse av hva klagen har resultert i.
 - d) en redegjørelse for saker og forhold tatt opp av eget tiltak.
 - e) en angivelse av eventuelle tiltak som er bedt iverksatt og hva det har ført til, jf. § 6 femte ledd.
 - f) en angivelse av eventuelle protester etter § 5.
 - g) en omtale av saker eller forhold som bør behandles av Stortinget.
 - h) utvalgets alminnelige erfaringer med kontrollen og regelverket og mulige behov for endringer.

§ 14. Økonomiforvaltning, utgiftsdekning til innkalte og sakkyndige

1. Utvalget har ansvaret for den økonomiske styringen av utvalgets virksomhet, og fastsetter egen instruks for sin økonomiforvaltning. Instruksene skal være godkjent av Stortingets presidentskap.
2. Enhver som blir innkalt til utvalget har krav på å få sine reisekostnader dekket etter det offentlige regulativ. Tap i inntekt erstattes etter reglene for vitner ved domstolene.
3. Sakkyndige godtgjøres etter salærforskriftene ved domstolene. Høyere satser kan avtales. Andre bistandspersoner godtgjøres etter satsene i komitéregulativet dersom annet ikke blir avtalt.

Vedlegg 5

Vedlegg 5 – Redegjørelse fra E-tjenesten – «Mysteriet Mathiesen»

Redegjørelse knyttet til EOS-utvalgets spørsmål om Asbjørn Mathiesen

Innledning

Etterretningstjenesten har i sakens anledning gjennomgått vårt arkiv for å fremskaffe eventuelle relevante dokumenter, og det er gjennomført samtaler med pensjonerte tjenestemenn, hvorav to hadde direkte tjenstlig kontakt med Mathiesen. Denne informasjonen ble deretter sammenholdt med det omfattende informasjonsgrunnlaget i Lund-rapporten. Nedenfor følger tjenestens redegjørelse i saken.

Det grønne nett

«Det grønne nett» ble etablert like etter andre verdenskrig, og var et eget telefonsamband til bruk først og fremst for regjeringens medlemmer. De første telefonapparatene hadde grønn farge, derav navnet på nettet. Bakgrunnen for etableringen var den knapphet som fantes på telefonlinjer i etterkrigstidens Oslo, og behovet for et telefonnett som var overbelastningssikkert, slik at brukerne kunne være sikret sambandsmuligheter til enhver tid, selv om det ellers skulle bli sammenbrudd på linjene. Slikt sammenbrudd kunne tenkes å skyldes overbelastning av det ordinære telefonnett, eller en eller annen form for krise, som satte det ordinære systemet ut av funksjon. Daværende E-stab skulle forestå installasjon og drift av nettet. Det var ikke intensjonen at nettet skulle være avlyttingssikkert. Alle brukerne av nettet hadde en liste over tilknyttede telefonnummer der det fremgikk at nettet kun var for ugraderte samtaler. Stadig flere abonnenter ble knyttet til nettet, også forsvarssjefen og etterretningstjenesten. Det grønne nett ble avviklet i 1987-88.

Asbjørn Mathiesen – teknisk konsulent for E-tjenesten

Ingeniør Asbjørn Mathiesen var opprinnelig ansatt i ingeniørfirmaet Henden, eiet og drevet av ingeniør Audun Henden. Etter hvert opprettet Mathiesen sitt eget firma og utførte oppdrag for E-tjenesten på konsulent- og engasjementsbasis. Mathiesen var ansvarlig for etableringen av det grønne nett, og hadde drifts- og vedlikeholdsansvar for dette i perioden 1945/46 til 1987. tjenestens arkivdokumenter viser at Mathiesen den første tiden var knyttet til tjenesten Chiffer kontor (kontor IV). Senere fikk han sine oppdrag fra den avdelingen som står for teknisk innsam-

ling og som hadde ansvar for drift av tjenestens kommunikasjonssystemer. Kontrakten mellom Mathiesen og E-tjenesten ble avsluttet i 1987.

I Dagens Næringsliv påpekes det at Mathiesen ble lønnet over E-stabens hemmelige budsjett. E-tjenesten vil i denne sammenheng bemerke at E-tjenestens budsjetter på dette detaljnivå alltid har vært gradert hemmelig.

Asbjørn Mathiesens drifts- og vedlikeholdsansvar for det grønne nett.

Mathiesen var tilknyttet det grønne nett med en hjemmetelefon i sin bolig i Arnebråtenveien på Hovseter i Oslo. Han kunne ta få telefonkontakt med alle andre som var tilknyttet nettet. Mathiesen var ansvarlig for feilretting på nettet når det var behov for det, og måtte da dra ned til Ruseløkkabunkeren hvor sentralen for det grønne nettet var. I følge Lund-rapporten (side 897) fremgår det at «*Det er videre på det rene at Asbjørn Mathiesen fra sin bolig kunne gå inn på det grønne nettet for feilretting.*» Mathiesen innrettet seg altså slik at han også kunne foreta feilretting fra sin egen bolig som en praktisk ordning, for å slippe å dra ned til Ruseløkkabunkeren når han hadde behov for å vedlikeholde nettet. Dette var tidsbesparende for Mathiesen, og det var gunstig for brukerne av nettet ettersom nettet da ikke ville være ute av funksjon over lengre tid. Mathiesen hadde måleplassutstyr i sin egen bolig som han benyttet for feilretting på nettet. Det er ikke kjent for E-tjenesten at han i tillegg skulle ha avlyttingsutstyr i sin bolig. Tidligere tjenestemenn i E-tjenesten som hadde direkte kontakt med Mathiesen, fremholder at det var praktiske omstendigheter som foranlediget Mathiesens ordning med feilretting fra egen bolig.

Telefonkabler til Etterretningssjefen og Forsvarssjefen

I følge Dagens Næringsliv og Lund-rapporten skal det ha gått en telefonlinje fra daværende Sjef for Etterretningstjenesten Egil Eikanger til Mathiesens bolig, som lå ca. 300 meter lenger borte. Da Eikanger ble etterretningssjef ble han tilknyttet det grønne nett og det måtte da gå en egen telefonlinje fra Eikangers bolig til et tilknytningspunkt for dette netter, eksempelvis til Ruseløkkabunkeren. Da det imidlertid bare var ca 300 meter til nærmeste tilknytningspunkt, Mathiesens bolig, valgte Mathiesen sannsynligvis en slik løsning.

For Forsvarssjefen gjaldt tilsvarende praktiske ordninger. Forsvarssjefen var også tilknyttet det grønne nett, og det gjaldt å strekke en egen telefonlinje fra Forsvarssjefens bolig til nærmeste tilknytningspunkt. E-tjenesten er kjent med at én forsvarssjef hadde tjenestebolig i en sidevei til Ankerveien, og hvor det for eksempel var kort vei til Mathiesens bolig, og lengre vei til Ruseløkkabunkeren.

E-tjenesten har i sine undersøkelser ikke kommet over opplysninger som bekrefter eller avkrefter hvorvidt slike kabelstrekk eksisterte. Det avgjørende er uansett at Mathiesen fra sin bolig kunne drive feilretting på nettet, og i teorien kunne avlytte samtlige samtaler på nettet uavhengig av hvor kablene var trukket opp, dersom han ønsket det og hadde avlyttingsutstyr tilgjengelig.

Avlyttingsmuligheter

Av Lund-rapporten, side 897 fremgår følgende: *«Det er videre på det rene at Asbjørn Mathiesen fra sin bolig kunne gå inn på Det grønne nett for feilretting. I følge den foran omtalte medarbeideren på sambandssiden og kommisjonens sakkyndige var dette innrettet slik at han kunne lytte på samtaler på netter derfra. Dette har Asbjørn Mathiesen benektet. Han har likevel bekreftet at det var forholdsvis enkelt og lett tilgjengelig tilleggsutstyr som skulle til, dersom avlytting skulle skje».*

På side 904 fremgår det videre: *«Det er også på det rene at man fra bunkeren rent teknisk og praktisk har hatt mulighet til å avlytte alle samtaler som gikk på dette nettet. Det samme gjelder, med små modifikasjoner, fra Asbjørn Mathiesens privatbolig.»*

Det kan i den sammenheng tilføyes at det den gang var mange sentralbord i E-tjenesten hvor sentralbordbetjening og drifts- og vedlikeholdspersonell kunne foreta avlytting, dersom de selv gikk inn for

det. Det faktum at det var mulig å avlytte slike nett, var like kjent den gang som det er i da. I den sammenheng vises det til Lund-rapporten, side 907: *«Det er ut fra den beskrivelse som der er gitt, helt på det rene at samtaler rent teknisk kunne avlyttes fra bunkeren. Det er også opplysning som taler for at Asbjørn Mathiesen kunne, i hvert fall med små anstrengelser, lytte på netter fra sin bopel. Slik avlytting har imidlertid ikke vært formålet med de tekniske løsninger som er valgt, og går, med mulig unntak for Asbjørn Mathiesen, ikke ut over hva som er teknisk mulig på enhver telefonsentral eller ethvert sentralbord. Kommisjonen har få indikasjoner på at avlytting faktisk skjedde.»*

E-tjenesten vil fremheve at det grønne netter som Mathiesen hadde drifts- og vedlikeholdsansvar for, var et ugradert nett. E-tjenesten hadde i det aktuelle tidsrom andre kommunikasjonssystemer som formidlet høyt gradert informasjon, og som potensielt ville være interessante for en fremmed makt. Disse kommunikasjonssystemene hadde ikke Mathiesen tilgang til.

I Dagen Næringslivs oppslag spekuleres det på om Mathiesen avlyttet det grønne nett og ga opplysning er om samtaler til amerikanske eller engelske mottakere. E-tjenestens tidligere tjenestemenn som er blitt konsultert i våre undersøkelser har uttalt at de ikke kunne forstå at Mathiesen skulle foreta noen form for avlytting av dette ugraderte nettet, hva Mathiesen eventuelt skulle lytte etter, eller hvile mottakere som i den sammenheng skulle være interesserte.

E-tjenesten har i sine undersøkelser ikke kommet over opplysninger som skulle tilsa at Mathiesen misbrukte sin stilling til avlytting av det grønne nett. Det har videre ikke fremkommet noen opplysninger som tilsier at Mathiesen skulle ha blitt instruert av ansatte i E-tjenesten til å avlytte det grønne nettet.